

הלב פתוח לרווחה

מדינת ישראל

משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים

האגף לשירותים
אישיים וחברתיים

האגף למחקר,
תכנון והכשרה

מחקר מעקב אחר

נשים נפגעות אלימות

במשפחה בקהילה:

פעימה שלישית

פרופסור חיה יצחקי
דוקטור ענת בן פורת
אוניברסיטת בר אילן

אוניברסיטת בר-אילן
בית הספר לעבודה סוציאלית
ע"ש לואיס וגבי וייספלד

חשון תשע"ז
נובמבר 2016

תוכן עניינים

2	תודות
3	תקציר
5	מחקר מעקב אחר נשים נפגעות אלימות במשפחה בקהילה : פעימה שלישית
5	מבוא
8	שיטת המחקר
8	מדגם
9	מאפייני רקע
13	כלי המחקר
14	הליך
15	ממצאים ודיון
16	חלק ראשון - ניתוח כמותני של שאלון המחקר
16	חשיפה לאלימות בהווה
17	ילדים ומשמורת
19	הסתגלות בקהילה
33	חלק שני - ניתוח איכותני של שאלות המחקר
40	סיכום והמלצות
42	רשימת מקורות

תודות

מחקר זה התאפשר בזכות עבודה משותפת ומאומצת של רבות ורבים להם ברצוננו להודות:

משרד הרווחה והשירותים החברתיים, השרות לרווחת הפרט והמשפחה - הגב' איילה מאיר, הגב' מיכל חנוך-אחדות, מר חגי מויאל אשר קידמו בברכה מחקר זה לכל אורכו, וסייעו באיתור הנשים בקהילה בפעימה זו.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים - האגף למחקר תכנון והכשרה - מר יקותיאל צבע וד"ר יוסף אהרונוב שהכירו בחשיבות המחקר והצורך לתקצבו.

מנהלות המקלטים לנשים נפגעות אלימות על צוותיהן שהלכו אתנו יד ביד בכל שלבי המחקר וסייעו באיתור הנשים בפעימה זו.

הגב' שולמית גרינצייג-כהן והגב' רינת לאון-לנגה אשר לוו את המחקר לכל אורכו כחברות ועדת ההיגוי ותרמו רבות מהידע שברשותן.

פרופ' רחל דקל שותפתנו לשתי הפעימות הראשונות.

הגב' ליאת לב שלם שסייעה בכתיבת הדוח.

דר' קרני קיסל שהאירה עיננו בחלקו האיכותני של המחקר.

הגב' אביטל וולר והגב' ריקי לבל אשר ראינו את הנשים ולא ויתרו על אף אחת מהן.

ולבסוף, כל אותן נשים שהשתתפו במחקר זה ופתחו בפנינו פתח לעולמן- תודה! .

תקציר

מחקר זה מהווה המשך למחקר המעקב אחר נשים נפגעות אלימות במקלטים שנערך בין השנים 2009 ועד 2013. מטרתו של מחקר זה, להרחיב את הידע אודות מצבן של הנשים לאחר יציאתן מהמקלט בחזרה לקהילה. בהתאם לכך המחקר בחר להתמקד במדדים הבאים: מצב האלימות והיחסים עם בן הזוג, הסתגלותן של הנשים לקהילה במדדי תעסוקה, שביעות רצון אימהית, איכות חיים, ומערכות תמיכה בחייהן. בנוסף, מטרת המחקר לשמוע מהנשים על הערכת חווית המקלט בראייה רטרוספקטיבית.

משתתפות המחקר הינן 105 נשים שאותרו בקהילה ושהו לפחות 3 חודשים במקלט. מתוכן 66 נשים מילאו שאלון בזמן הכניסה ובזמן היציאה מהמקלט. הנשים רואיינו טלפונית וענו על שאלון חצי מובנה ובהתאם לכך ממצאי המחקר נותחו בשני אופנים - חלק כמותני וחלק איכותני.

ממאפייני אוכלוסיית המחקר עולה כי 97% ממשתתפות המחקר הן אימהות לילדים, גילן נע בין 22 ל-68 שנים. הגיל הממוצע 37.03 ($SD=8.80$), מספר הילדים הממוצע הוא 2.32 והוא נע בין ילד אחד לשבעה ילדים. מספר שנות הלימוד הממוצע של הנשים הוא 11.60 ($SD=3.49$) והוא נע בין 0-21.

ממצאי המחקר עולה כי בהתייחס למצב האלימות והיחסים עם בן הזוג, מרבית הנשים (כ-85%) חיות בנפרד מבן זוגן ושיעור נמוך מתוכן נמצא בזוגיות חדשה (6.7%). לצד זה כחמישית מהן עדיין סובלות מאלימות, מתוכן 75% חשופות לאלימות מצד הגרוש או הפרוד שלהן, 15% מצד בן הזוג אליו חזרו לאחר שהייה במקלט ו-10% מצד הילדים. סוג האלימות השכיח ביותר אותו ציינו הנשים הוא אלימות נפשית. בנוסף, במעקב אחר תחושת הסכנה בין שלושת הפעילות ניתן לראות ירידה מובהקת ומשמעותית, ונראה כי מרבית הנשים חשות בטוחות יותר בקהילה לאחר התהליך שעברו במקלט ולאחריו. כמו כן ניתן לראות כי במרבית המשפחות המשמורת נשאר אצל האם (75.5%) לצד זה בקרב 38% מהמשפחות אין לאב קשר עם ילדיו.

לגבי תעסוקה ניתן לראות כי חל שינוי במצבן התעסוקתי של הנשים בין שלושת הפעילות, כך ששה"כ טרם הכניסה למקלט עבדו 55.3% מכלל המשיבות ובזמן שהותן בקהילה בנקודת הזמן השלישית לאחר יציאתן מהמקלט עבדו 75% מהנשים.

במבט קרוב יותר לגבי סוגי התעסוקה של הנשים ניתן לראות כי 59% מהן עוסקות בעבודה לא מיומנת כגון: ניקיון, טיפול בילדים, משק בית וכד', וכי הכנסתן של כ-63% מהן היא מתחת לשכר המינימום. כל זאת לצד ההוצאות שיש ל-65% מנשים אלה בתשלום שכ"ד והוצאות במתן מענה לצרכי ילדיהן כאימהות. תחושת שביעות הרצון של הנשים בעבודתן היא בינונית.

מרבית הנשים (59%) לא קיבלו סיוע תעסוקתי מגורם כלשהו, ומחצית מהנשים שאינן עובדות מעוניינות להשתלב בשוק העבודה למרות החסמים העומדים בדרכן.

ממצאי המחקר עולה כי שביעות הרצון האימהית של הנשים הייתה בתחום הבינוני- גבוה ברוב המשתנים שנבדקו אך נמוכה בהתייחס למצבן הכלכלי. גם בהיבטים השונים של איכות החיים, שביעות הרצון של הנשים הייתה בטווח הבינוני-גבוה של הסקאלה. ממיפוי הצרכים של הנשים עולה שרוב הנשים (54.8%) ציינו שהן זקוקות בעדיפות ראשונה למשאבים חומריים כמו כסף, דיור ופרנסה ולצד זה כשליש מהן זקוקות לסיוע נפשי. לגבי שימוש בשירותים, עולה כי הנשים משתמשות בשירותים בתדירות נמוכה יחסית. השימוש הגבוה ביותר (רמה בינונית) הוא בשירותי עובדת סוציאלית (ממוצע 2.24) ויועצת בית ספר (ממוצע 2.09), כאשר במעקב בין הכניסה למקלט והחיים בקהילה לאחר היציאה, השימוש בשרותי העובדות הסוציאלית פחת מעט וקבלת הסיוע מיועצת ביי"ס עלה. לצד זה עולה כי כ-35% מהנשים לא פנו לעובדת סוציאלית בקהילה ושני שלישי מבין אלה שלא פנו הביעו אכזבה מהקשר עמה.

ממצאי המחקר מדגישים ביתר שאת את החשיבות הגדולה בהמשך הרצף הטיפולי בנשים ובילדיהן בצאתם חזרה לקהילה, והמשך תגבור סל המשאבים שברשותן על מנת שתוכלנה להמשיך ולהתמודד על מעגל האלימות והשלכותיו שאינן מסתייגות לחלוטין עם צאתן מהמקלט.

מראייה כוללת של צרכי הנשים כפי שעולה במחקר, בולט החסך הכלכלי של הנשים, העדר האופק התעסוקתי והחסמים העומדים בדרכן בתחום זה. לפיכך מתן סיוע חומרי בנקודות זמן זו לצרכי האישה וילדיה כולל צרכי הדיור יכולים לסייע בהסתגלות הדרגתית במעבר לקהילה. כל זאת לצד הרחבת יכולת ההשתכרות של נשים אלה ע"י סיוע בהכשרה מקצועית, שילובן בתוכניות לימוד, הקניית מיומנויות לניהול כספן תוך ליווין באופן אישי וצמוד בתהליך זה.

לצד ההיבט הכלכלי, בולטים במחקר צרכיהן הרגשיים של הנשים וילדיהן והרצף הטיפולי לו זקוקים במעבר לקהילה. סיוע רגשי הן לנשים והן לילדים על מנת להתמודד עם מכלול הקשיים אותם מחדד המחקר כגון: חסכים כלכליים, המעבר לקהילה, השינוי בהרכב המשפחה, היחסים עם האב או העדרו בשיעור יחסית גבוה של משפחות, והעדר מערכות תמיכה לחלק מהמשפחות. כל זאת מחייב חשיבה נוספת באיזה אופן ניתן להרחיב את מערכות התמיכה הפורמליות והלא פורמליות עבור נשים אליה וילדיהן תוך מתן טיפול רגשי לכל בני המשפחה שיתנו התייחסות לקשיים העולים. ממצאי המחקר עולה כי שימת לב מיוחדת יש לתת לסוגיית הקשר עם האב וסוגיית הקשר עם העובדות הסוציאלית בקהילה.

בהתייחס לחוויתן של הנשים בראיה רטרוספקטיבית, מהמחקר עולה כי הנשים מתבוננות על המורכבות שבשהייה במקלט. מחד קיימת הכרה בולטת בקרב רוב הנשים לגבי היותה של מסגרת זו כתורמת עבורן ואת יחסיהן עם הצוות כמשמעותיים, מאידך הנשים מתארות קשיים העולים כתוצאה מיחסיהן עם הצוות והנשים במקום והשהייה במסגרת סגורה.

חוויה זו של הנשים את המקלט מחדדת גם היא את הצורך בהמשכו של התהליך שחוו במסגרת זו ברצף עם צאתן מהקהילה על מנת להמשיך ולהעצימן ולהעצים ילדיהן בניסיון לצאת ממעגל האלימות.

מחקר מעקב אחר נשים נפגעות אלימות במשפחה בקהילה: פעימה שלישית

מבוא

בדצמבר 2009 חברו למשרד הרווחה שלוש חוקרות מבי"ס לעבודה סוציאלית באוניברסיטת בר אילן: פרופ' חיה יצחקי, פרופ' רחל דקל וד"ר ענת בן פורת, לביצוע מחקר משותף העוקב אחר מצבן של נשים נפגעות אלימות השוהות במקלטים בארץ. מטרת המחקר הייתה לעקוב אחר מצבן של נשים הפונות למסגרת המקלט לאורך תהליך קבלת עזרה בשתי נקודות זמן: בכניסה למקלט וביציאה מהמקלט. באופן ספציפי, המחקר ביקש לבדוק את:

1. מאפייני הנשים בכניסה למקלט (משתני רקע, מאפייני האלימות, שימוש בשירותים קודמים, מצוקה נפשית וציפיות מהמקלט).

2. השינויים לאורך זמן במאפייני האלימות, המצוקה הנפשית והשימוש בשירותים.

3. תרומת מאפייני האלימות והאישה ותרומת המקלט לשינויים שחלו במצוקה הנפשית לאורך זמן שהייה.

עם סיומן של שתי הפעימות הראשונות של המחקר בשנת 2014, ובהמשך להכרה בצורך שעלה בתחילת המחקר, המשיכו פרופ' חיה יצחקי וד"ר ענת בן פורת לעקוב אחר מצבן של הנשים כשנה ויותר לאחר צאתן מהמקלט בהיותן בקהילה, קרי בפעימה שלישית, וזאת על מנת ללמוד עוד על התהליך אותו עוברת אוכלוסיית נשים זו וצרכיה. הכרה זו התחדדה במיוחד לאור העובדה כי בישראל נערך עד כה מחקר אחד בלבד שבדק תחום זה (אפשטיין ומרדר, 1986), ובמהלך הזמן חל שינוי במספרם של המקלטים בארץ, במאפייני האוכלוסייה והשירותים המוצעים בהם. בנוסף, על אף שאוכלוסיית הנשים הפונות למקלטים נחקרה לא מעט, ומשמשת מקור חשוב ונרחב ללמידה אודות תופעת האלימות נגד נשים במשפחה, חסר ידע רב בספרות על הדרך בה הנשים מעריכות את חוויית המקלט בראייה רטרוספקטיבית בהיותן בקהילה לאחר צאתן מהמקלט. כמו כן, מעט ידוע על תהליך הסתגלותן של נשים אלה בשלב זה בחייהן וצרכיהן (Few, 2005)

היציאה ממסגרת המקלט בחזרה לקהילה בין אם האישה חזרה לבן זוגה ובין אם לאו, מעמידה בפני האישה אתגרים רבים. האישה נדרשת להסתגל לחיי היומיום ולהתמודדות עם משימות החיים המצפות לה ולילדיה (Tutty, Weaver, & Rothery, 1999). התמודדות משמעותית זו של יציאה מהמקלט מתוארת כמורכבת עבור הנשים. במחקרים שנעשו עד כה נמצא כי נשים מרגישות כי הן זקוקות לסיוע ועזרה אינטנסיביים על מנת להשתלב ולהסתגל לחיי הקהילה עם ילדיהן. מחקרים אלה מעלים את קשייהם של נשים אלה כחובקים את כל מרחבי חייהן: תעסוקה, הורות, רווחה נפשית, ויחסייהן עם סביבתן הכוללת את

האדם אשר בעטיו הגיעו למקלט, משפחה, אחרים משמעותיים ונותני שירותים שונים (Bybee & Sullivan, 2005; Grossman, Lundy, George, & Crabtree-Nelson, 2010; Tan, Basta, Sullivan & Davidson, 1995)

לפיכך, מטרתו של מחקר זה, להרחיב את הידע אודות מצבן של הנשים לאחר יציאתן מהמקלט בחזרה לקהילה, סביב סוגיות אלה. בהתאם לכך המחקר בחר להתמקד במדדים הבאים: מצב האלימות והיחסים עם בן הזוג, הסתגלותן של הנשים לקהילה במדדי תעסוקה, שביעות רצון אמהית ואיכות חיים, ומערכות תמיכה בחייהן. בנוסף, מטרת המחקר לשמוע מהנשים על הערכת חווית המקלט בראייה רטרוספקטיבית.

מצב האלימות והיחסים עם בן הזוג - המקלט, כמסגרת הגנה לנשים, אחד מתפקידיו המרכזיים הוא מתן פסק זמן מהאלימות על מנת לאפשר לנשים לשקול את המשך חייהן, וכן לעודד את הנשים לחיות חיים ללא אלימות (תע"ס, 2008). אולם נשים אשר מקבלות במקלט החלטה לעזוב את בן זוגן עשויות לסבול יותר מאלימות, ומחקרים מצביעים על כך שאלימות זוגית עשויה להתגבר בסיומו של קשר ואף אחריו (Browne & Bassuk, 1997). בהתאם לכך, נתונים ממחקרים שנערכו בעולם מראים כי על אף שרוב הנשים (כ-81%) אינן נמצאות בקשר עם בן הזוג האלים בשנתיים שלאחר המקלט, כ-19% מהנשים ממשיכות לחוות אלימות גם שנתיים-שלוש לאחר היציאה מהמקלט (Bybee & Sullivan, 2005).

הסתגלות - החשיבות של היכולת התעסוקתית של נשים נפגעות אלימות הוצגה במחקרים רבים כבעלת משמעות רבה עבור הסתגלותן לחיי הקהילה ונמצא שנשים רבות מבקשות סיוע מיוחד בתחום זה (Bybee & Davidson, 1992; Sullivan, Basta, Tan, & Davidson, 2005). נושא התעסוקה בכללותו הינו בעל משמעות רבה עבור נשים נפגעות אלימות, שכן היכולת להשתחרר ממעגל האלימות קשור באופן ישיר ליכולתה של האישה למצוא עבודה, להשתכר ולפתח קריירה (Wettersten et al., 2004). אולם הספרות מדווחת על קשיים רבים במישור התעסוקתיים וחסמים העומדים בדרכן של נשים אלה. נשים נפגעות אלימות רבות מתקשות להחזיק מקומות עבודה בשל העובדה שרבות מהן חסרות הכשרה תעסוקתית, או בשל העדר מערכת תמיכה או מעטפת פורמאלית המסייעת להן בטיפול בילדים כחלק מהיותן נשים עובדות. כמו כן, עולה כי רבות מהן מועסקות בשכר נמוך, בעבודות זמניות ובתנאים סוציאליים ירודים. במידה והאישה חיה בזוגיות אלימה בן זוגה של האישה עלול אף הוא להוות מכשול ע"י מניעת יציאתה לעבודה או הערמת קשיים במתכוון (Tolman & Wang, 2005).

המצוקה הנפשית שחוזה האישה בשל האלימות אותה חוותה בעבר או שחוזה בהווה, או בשל קשייה בקהילה, מהווה אתגר בהתמודדות האישה מול תפקידה כאישה עובדת וכאם, ובאה לידי ביטוי בתחושת איכות החיים ושביעות רצונה מחייה (Levendosky & Gramam- Bermann, 2001; Levendosky et al., 2003).

איכות חיים ושביעות רצון מהחיים הם משתנים רחבים, הכוללים בתוכם היבטי חיים שונים ומגוונים (Diener, Suh, Lucas, & Smith, 1999). משתנים אלה אשר נחקרו על פי רוב בהקשר למצבים פיזיים ובריאותיים (Hobfoll & Walfisch, 1984), החלו בשנים האחרונות לעניין את החוקרים ואנשי המקצוע, בהקשר של נשים נפגעות אלימות לאחר היציאה מהמקלטים, כגורם המעניק תמונה כוללת ומקיפה על מצבן ועל הסתגלותן (Beeble, Post, Bybee, & Sullivan, 2009; Beeble, Bybee, Sullivan, & Adams, 2009). אחד המרכיבים המשמעותיים בחייהן של נשים בכלל ונשים נפגעות בפרט הוא שביעות רצון מתפקודן כאימהות ותפקודן ילדיהן. הספרות מדווחת על קשיים רבים באימהות של נשים נפגעות אלימות לצד קשיים וצרכים רבים אותם עלולים לבטא ילדיהן. החיים בזוגיות אלימה טומנת בחובה השלכות פסיכולוגיות ובריאותיות הן על האישה והן על ילדיה. ילדים אשר חשופים לאלימות במשפחה נוטים להראות מגוון רחב של בעיות כגון: בעיות התנהגות, מצוקה נפשית, רמות גבוהות של מתח ולחץ, קשיים בבית הספר, בעיות חברתיות ובעיות התפתחותיות (Whelana, 2008) (Holta, Buckley & Whelana, 2008). המעבר לחיים עצמאיים בקהילה בו היחידה המשפחתית משתנה ואף הקהילה משתנה מעלה צורך להתמודד עם מכלול שלם של קשיים נוספים כגון: מעבר דירה, מצב כלכלי, וביסוס הסמכות ההורית של אישה כאם חד הורית לצד המשך הקשר או נתק מהאב (Saunders, 1994).

גורם נוסף המבטא הסתגלותן של הנשים לחיי הקהילה, ומאוזכר רבות בספרות כמסייע לאוכלוסיית נשים זו, הוא מערכות התמיכה הלא פורמליות והפורמליות בחייהן. עם זאת, ידוע כי לתמיכה חברתית חשיבות מכרעת להסתגלותן של נשים נפגעות אלימות לאחר שהן יוצאות מהמקלטים (Beeble et al., 2009). נשים הנהנות מתמיכה חברתית פונות יותר לקבלת סיוע ותמיכה פורמלית מהרשויות ובכך מגדילות את יכולתן להסתגל לחיי קהילה (Sullivan & Bybee, 1999; Sullivan & Bybee, 2005). התמיכה החברתית אף תורמת לשביעות רצון תעסוקתית של נשים נפגעות אלימות וליכולתן להחזיק את מקום העבודה לאורך זמן (Wettersten et al., 2004; Swanberg, Logan, & Macke, 2005). בספרות ישנם מחקרים רבים המתארים כי תמיכה חברתית ידועה מגדילה באופן ניכר את רמת איכות החיים

(Goodman, & Dutton, 2013) (Suvak, Taft.) כמו כן, נשים נפגעות אלימות אשר זוכות לתמיכה חברתית עשויות לסבול פחות מאלימות בשל יכולתן לקבל עזרה ותמיכה (Sullivan, 1999).

לגבי השירותים הפורמאליים, ממחקרים עולה כי נשים רבות עשות שימוש בשירותים השונים ומכירות בחשיבותן, אולם קיימת שונות בצרכים של נשים היוצאות ממקלטים וכן באופני ותדירות השימוש בשירותים אילו (Sullivan et al., 1992). השוני בתדירות השימוש מוסבר בין השאר, בבחירתן של חלק מן הנשים להשתמש באסטרטגיות התמודדות אישיות, בעיקר בשל תחושות של בושה ואשמה (Liang, Goodman, Tummala-Nara & Weintraub, 2005) או בשל מחסומים כגון שפה, נגישות, ועמדות ביחס לנותני השירותים, או תחושה של סטיגמטיזציה מצד נותני השירותים והעדר פניות אליהן (Guterman, Haj- Leshem, 2010) (Yahia, Vorhies, Ismayilova, &).

כפי שניתן לראות מהעולה עד כה, מעטים המחקרים שעקבו לאורך זמן אחר נשים נפגעות אלימות במקלטים ולאחר מכן בקהילה, ומעט ידוע על מצבן. לפיכך, לאור סקירת הספרות והידע הנצבר, למחקר שלוש מטרות מרכזיות:

- 1) להמשיך ולעקוב אחר מצבן של הנשים בתוך הקהילה לאחר יציאתן מהמקלט. מצבן של הנשים ייבדק על בסיס מספר מדדים: המשך או עזיבת היחסים, המשך או הפסקת האלימות, הסתגלות הנשים לקהילה על בסיס מדדי תעסוקה, שביעות רצון אימהית, ואיכות חיים.
- 2) איתור ומיפוי הסט האירגוני וגורמים נוספים בקהילה, ותפקידם בסיוע לאישה בתהליך הסתגלותה לקהילה: שימוש בשירותים ומערכות תמיכה.
- 3) הערכת הנשים את השהות במקלט, ותפיסתו כגורם מסייע בראייה רטרוספקטיבית.

שיטת המחקר

מדגם

במסגרת המחקר נעשה ניסיון לפנות לכל הנשים אשר השתתפו במחקר המעקב אחר נשים נפגעות אלימות במקלטים, בשתי פעימות. בכניסה למקלט וביציאה ממנו, בין החודשים ספטמבר 2009 לפברואר 2013. הפנייה נעשתה לכל הנשים ששהו במקלט לפחות שלושה חודשים ויצאו חזרה לקהילה. סה"כ מתוך מדגם המחקר של שתי הפעימות הראשונות שכלל 506 נשים (יהודיות ילידות הארץ, ערביות, יוצאות אתיופיה וחבר העמים) נעשתה פנייה ל- 243 נשים, מתוכן אותרו 110 נשים והשתתפו סה"כ 105 נשים (5 נשים סרבו להתראיין).

מתוך הנשים שהשתתפו במחקר 27 מילאו שאלון בכניסה למקלט בלבד, 66 נשים מילאו שאלון בזמן הכניסה ובזמן היציאה מהמקלט, 12 נשים מילאו שאלון ביציאה בלבד. זמן שהייתן של הנשים בקהילה לאחר צאתן מהמקלט היה בממוצע 39.44 חודשים ($SD=13.04$), טווח החודשים מאז יציאתן נע בין 7 ל-63. מרבית הנשים (95.2%) לא היו במקלט פעם נוספת מאז יציאתן מהמקלט, לעומת 4.8% שהיו במקלט פעם נוספת. מרבית הנשים (97%) הן אימהות לילדים.

מאפייני רקע

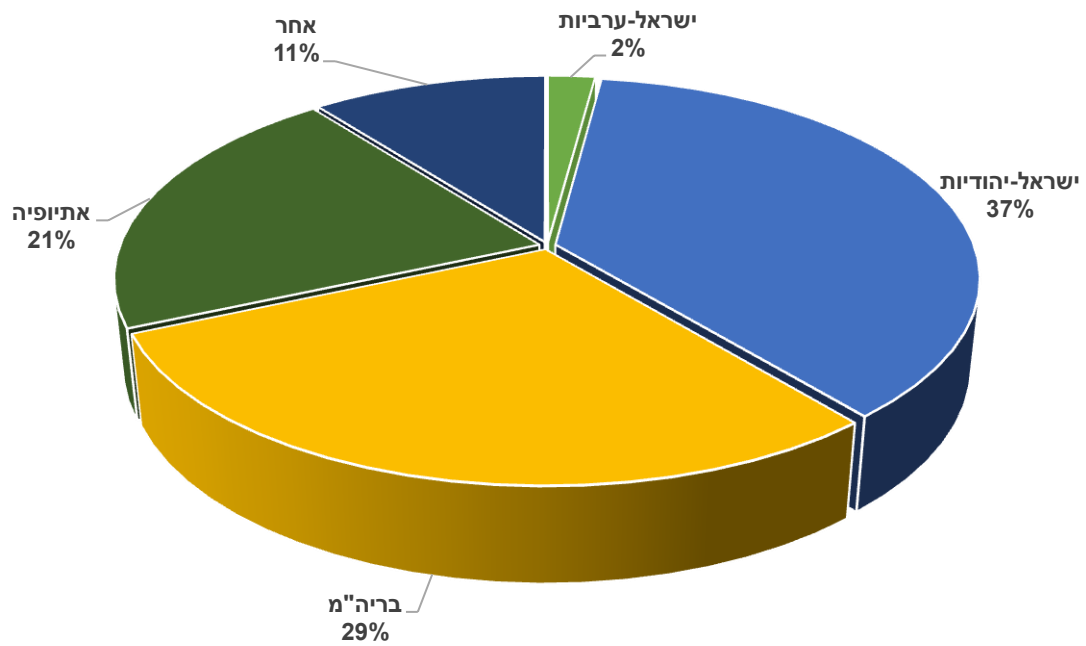
בשלב הראשון נבחנו מאפייני הרקע של כלל הנשים, התפלגות המשתנים הללו מופיעה בלוחות 1, 2 ותרשים 1 :

לוח 1: מאפייני רקע של הנשים בקהילה (משתנים רציפים)

מאפיינים	כלל הנשים (ממוצע (ס.ת.))	טווח
גיל	37.03 (8.80)	22-68
מספר הילדים	2.32 (1.40)	1-7
מספר שנות לימוד	11.60 (3.49)	0-21

כפי שניתן לראות מלוח 1, גיל הנשים נע בין 22 ל-68 שנים. הגיל הממוצע 37.03 ($SD=8.80$) והחציון הוא 35.00. מספר הילדים הממוצע הוא 2.32 והוא נע בין ילד אחד לשבעה ילדים, כאשר כשלושה רבעים מהנשים דיווחו כי הן אימהות לעד שלושה ילדים. מספר שנות הלימוד הממוצע של הנשים הוא 11.60 ($SD=3.49$) והוא נע בין 0-21. לרוב הנשים (63.8%) בין 8-12 שנים שנות לימוד, ל-12.8% מהן פחות מ-8 שנות לימוד ול-23.4% יותר מ-12 שנות לימוד. מבדיקת הבדלים בין אוכלוסיית המחקר בפעימה זו לבין האוכלוסייה שהשתתפה בפעימה הראשונה נמצא שאין הבדל מובהק במדדים אלה פרט למשתנה הגיל. לגבי מוצא הנשים, תרשים 1 מתאר את התפלגות המוצא של הנשים עפ"י 4 קבוצות המוצא : יהודיות ותיקות, ערביות, חבר עמים אתיופיות ואחר

תרשים 1: התפלגות מדינות המוצא של הנשים

כפי שניתן לראות מהתרשים מרבית הנשים שהשתתפו באיסוף הנתונים בקהילה הן יהודיות ילידות ישראל (37%) נשים ילידות בריה"מ לשעבר (29%) ואתיופיה (21.1%). 11% מהנשים הן ילידות ארצות אחרות ועוד 2% מהנשים- ערביות ילידות ישראל.

לוח 2: מאפיינים נוספים של הנשים בקהילה

מאפיינים	קטגוריות	N	%
רמת דתיות	חילונית	25	35.7
	מסורתית	19	27.1
	דתית	23	32.9
	חרדית	3	4.3
מצב משפחתי	גרושה	71	67.7
	פרודה	18	17.0
	חזרה לבן הזוג הקודם	7	6.7
	בזוגיות חדשה	7	6.7
	אחר	2	1.9
תעסוקה	מחפשת עבודה	3	2.9
	לומדת	3	2.9
	עובדת במשרה חלקית	42	40.4
	עובדת במשרה מלאה	36	34.6
	לא עובדת	16	15.4
	אחר	4	3.8
שכר	פחות משכר מינימום	48	51.1
	שכר מינימום	11	11.7
	מעל לשכר מינימום	35	37.2
דיוור	דירה בבעלות האישה	17	16.3
	דירה שכורה	67	64.4
	דיוור ציבורי	7	6.7
	דירת מעבר	2	1.9
	אחר	11	10.7

כפי שניתן לראות בלוח 2, שיעורי הנשים החילוניות, מסורתיות ודתיות דומה למדי: 35.7%, 27.1% ו-32.9% בהתאמה. שיעור הנשים החרדיות נמוך, יחסית, רק מעט יותר מארבעה אחוז מהנשים דיווחו כי הן חרדיות. רוב הנשים גרושות (67.7%) או פרודות (17.1%) ומיעוטן נשואות או בזוגיות חדשה (6.7%) או שחזרו לבן הזוג הקודם (6.7%).

שלושה רבעים מהנשים דיווחו כי הן עובדות במשרה חלקית או מלאה. כשלושה אחוזים לומדות ושיעורים דומים של נשים דיווחו כי הן מחפשות עבודה או במצב תעסוקתי אחר. 15% מהנשים אינן עובדות.

שכר המינימום במשק עומד על 4,300 ₪ והנשים התבקשו לציין מה גובה שכרן ביחס לשכר זה. כמחצית מהנשים (51.1%) מרוויחות פחות משכר המינימום, 11.7% מרוויחות שכר מינימום ו-37.2% ציינו כי הן מרוויחות שכר הגבוה משכר המינימום.

59 נשים ציינו את שכרן המדויק. הטווח נע בין 500 ₪ ל-9,000 ₪ כאשר השכר הממוצע של אותן נשים עומד על 3,756 ₪ (סטיית תקן 1816.5).

מרבית הנשים (64.4%) מתגוררות בדירה שכורה ורק 16.3% מתגוררות בדירה שבבעלותן. שאר הנשים מתגוררות בדירות ציבורי (6.7%), בדירת מעבר (1.9%) ובדירות מסוג אחר (10.7%): אצל אמו של בן הזוג, ההורים, בדירת מסתור, בהוסטל, ביחידת דיור, במרכז קליטה או בקיבוץ (חברת קיבוץ).

כלי המחקר

1. שאלון פרטים דמוגרפיים -- הנשים נשאלו על היבטים הנוגעים לרקע האישי: שנת לידה, מוצא, דת ואזרחות; היבטים הנוגעים לתפקוד בעבר: שנות לימוד ושירות צבאי; היבטים הנוגעים למצב הנוכחי: מצב משפחתי, תעסוקה ומצב כלכלי; והיבטים הנוגעים למשפחה: מספר הילדים והאם הילדים במשמורת.
2. שאלון תחושת הסכנה לחיים – מטרת כלי זה להעריך את תחושת הסכנה של האישה כעת. סולם התשובות נע בין 1 ל-10, 1- 'בכלל לא' ו-10- 'במידה רבה מאוד'. ציון גבוה מבטא הערכה גבוהה של סכנה.
3. תמיכה חברתית ומשפחתית-- שאלון שחבר ע"י סוסקולני ומנור (Soskolne & Manor, 2009), הכולל שישה פריטים הבודדים תמיכה רגשית, כלכלית ואינפורמטיבית. האישה התבקשה לדרג את מידת התמיכה שחווה בסולם של 1 (אף פעם) עד 5 (כל הזמן, תמיד). לדוגמא: "באיזו תדירות יש לך מישהו שייתן לך מידע, הדרכה או עצה בזמן משבר". השאלון מבוסס על שאלון רחב לבדיקת תמיכה חברתית (Karlsson, 1995, Sjoström, & Sullivan). בשאלון זה נעשה שימוש בכניסה למקלט וביציאה ממנו. המהימנות שדווחה במחקר של סוסקולני ומנור הינה 0.89. במחקר הנוכחי נמצאה מהימנות של 0.82 בשאלון הכניסה, ומהימנות של 0.81 בשאלון היציאה. במחקר זה נמצאה מהימנות דומה $\alpha = 0.85$.
4. שימוש בשירותים חברתיים- שאלון שחבר לצורך המחקר, בו מפורטים 13 שירותים שונים בקהילה, לגביהם התבקשה האישה לדווח על מידת השימוש שהיא עשתה בכל אחד מהם בסולם של 1- (בכלל לא) ו-4 (באופן רציף). השאלון כלל שירותים המיועדים לטיפול באלימות ומצבי חירום (כגון: מרכז למניעת אלימות) ושירותים קהילתיים נוספים (כגון: יועצת בית ספר). הנשים התבקשו לציין האם עשו שימוש בכל אחד מסוגי השירותים ואף להוסיף שירותים נוספים בהם השתמשו. במחקר הנוכחי התמקד ב-6 מבין 13 השירותים שנבדקו בשתי נקודות הזמן הקודמות. המהימנות הכללית של השאלון הינה 0.83. הציון בשאלון חושב ב-2 צורות: ממוצע מידת השימוש שעשתה האישה בשירותים השונים וכמות השירותים בהם השתמשה. במחקר זה המהימנות הפנימית שנמצאה היא $\alpha=0.56$.
5. שאלון תעסוקה - הכלי נבנה לצורך מחקר זה ובוחר את מצבה התעסוקתי של האישה. שאלות פתוחות הבודקות האם יש לאשה מקצוע, מצב תעסוקתי, האם מקבלת סיוע תעסוקתי, האם מעוניינת בסיוע ומהו, עד כמה מעוניינת להשתלב בשוק העבודה. הכלי מפנה לשאלות הבאות אם האישה עובדת: היכן האישה עובדת, כמה זמן וכמה מרוויחה. שתי שאלות נוספות מיועדות עבור נשים שאינן עובדות. האחת בודקת עד

כמה האישה מעוניינת לעבוד והשנייה פתוחה, בוחנת מכשולים ומחסומים המונעים מהאישה להשתלב בתעסוקה.

6. שאלון שביעות רצון בתעסוקה - מתבסס על "שאלון איכות חיים לאנשים עם נכויות" של שאלוק וקייט (Schalock, Hoffman & Keith, 1993), אשר נבנה במקור לאוכלוסיות מבוגרים בעלי נכויות. השאלון הותאם לאוכלוסיית נשים נפגעות אלימות במשפחה לאחר היציאה מהמקלטים. לכל שאלה טווח תשובות הנע מ-1 ועד 5 (כאשר ציון 1 מייצג את הרמה הנמוכה ביותר "במידה מועטה" וציון 5 מייצג את הרמה הגבוהה ביותר "במידה רבה מאוד"). במחקר זה נמצאה מהימנות $\alpha = .70$.

7. שאלון איכות חיים- כלי המתבסס על עבודתם של סאליבן וביבי (Sullivan & Bybee, 2002) ותורגם עבור מחקר זה. הכלי כולל 9 פריטים הבודקים את רמת איכות החיים של נשים נפגעות אלימות במשפחה, בקהילה. ההיגדים נעים בסולם של 1 עד 5 כאשר 1=מאוד שבעת רצון 5=מאוד לא שבעת רצון. לדוגמא, איך את מרגישה לגבי מה שאת משיגה בחיים שלך? . לגירסה האנגלית של השאלון נמצאה מהימנות פנימית גבוהה של 0.88. במחקר זה נמצא מהימנות של $\alpha = 0.85$.

8. שאלון שביעות רצון מהחיים ושביעות רצון אימהית של ג'ריס ונבקו (Jarvis & Novaco 2006) אימהות דירגו את שביעות הרצון שלהן ממצבם הנפשי של ילדיהן, הישגים לימודיים, קשרים עם קבוצת השווים ושביעות רצון מחייהן עצמן. הציונים נעים על סולם של 5 נקודות (1=מאוד לא מרוצה, 2=לא מרוצה, 3=לא מרוצה או לא מרוצה, 4=מרוצה, 5=מאוד מרוצה). מהימנות הפנימית שנמצאה לשאלון זה $\alpha = .72$. במחקר זה נמצא מהימנות $\alpha = 0.75$.

9. שאלות פתוחות – על מנת לקבל הבנה מעמיקה על חווית האישה במקלט בעבר ומצבה כיום בקהילה נבנה תדריך ראיון הבודק באמצעות שאלות פתוחות מהי חווית האישה בראייה רטרוספקטיבית לגבי שהותה בעבר במקלט, מה קורה איתה היום באופן כללי בחייה, ולמה הכי זקוקה בשלב זה של חייה.

הליך

מחקר זה כאמור מתמקד בנקודת הזמן השלישית ועוקב אחר נשים לאחר צאתן מהמקלט לקהילה. הנשים אשר השתתפו בשני החלקים הראשונים של המחקר נתנו את הסכמתן בכתב שנחזור אליהן לצורך ביצוע מחקר המשך. החלק הנוכחי, שהינו השלב השלישי של המחקר, התקיים באמצעות ראיונות טלפונים תוך מתן תשומת לב למגבלות השימוש באמצעי זה. הריאיון הטלפוני נערך על ידי עובדות סוציאליות ותיקות בזהירות רבה וברגישות לאור אי הידיעה בנוגע למצבה של האישה בעיקר האם היא חשופה לאלימות. בשל הקושי הרב באיתורן של הנשים באמצעות מספרי הטלפון שנמסרו לצוות המחקר על ידן בזמן היותן

במקלט, נערך תהליך איתור בשיתוף עם המקלטים, משרד הרווחה, השרות לרווחת הפרט והמשפחה, בסיוע המפקח הארצי על המרכזים למניעת אלימות והמפקחת על המקלטים. בסיום שלב הראיונות שיעור התגובה של הנשים אותן איתרנו היה 95%.

ממצאים ודיון

פרק זה של הדוח עוסק בממצאי המחקר על שני חלקיו ודיון בהם. החלק הראשון שהינו החלק הכמותני מחולק לשלושה חלקים: חשיפה לאלימות, הסתגלות, חווית המקלט. ממצאי פרק זה מתמקדים במדדים של הפעימה השלישית לצד השוואה לפעימות הקודמות בחלק ממדדי המחקר. החלק השני עוסק בניתוח איכותני של השאלות הפתוחות במחקר עפ"י התמות שנמצאו בכל חלק. על מנת להקל על קריאת הממצאים והדיון בהם בחרנו לצד הצגת ממצאי המחקר לערוך דיון. בסיום הצגת כל חלקי המחקר יינתנו המלצות המחקר מתוך מבט כולל בממצאיו. כצעד ראשון בתהליך עיבוד הנתונים, על מנת לפקח על זמן השהייה בקהילה, נבדקו הקשרים בין משתנה זה לבין כל משתני המחקר באמצעות מבחן פירסון. בבדיקה זו לא נמצאו קשרים מובהקים בין המדדים. המשמעות היא שמשך זמן השהייה של הנשים בקהילה מחוץ למקלט אינו גורם המתערב בממצאי המחקר.

חלק ראשון - ניתוח כמותני של שאלון המחקר

חשיפה לאלימות בהווה

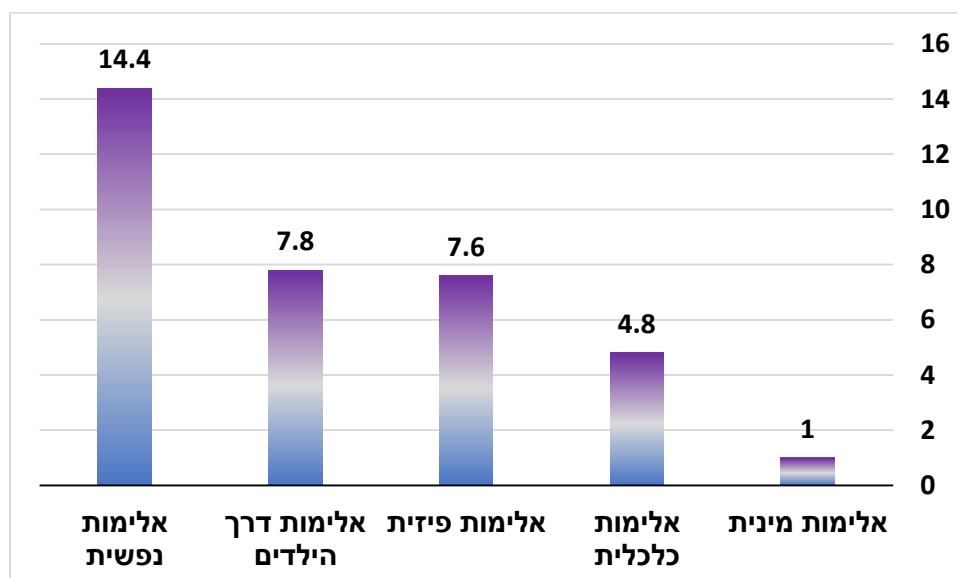
הנשים נשאלו לגבי חשיפתן לאלימות בהווה, מהמחקר עולה כי כמעט חמישית מהנשים ציינו כי הן עדיין חשופות לאלימות כלשהי כיום. מתוכן, 75% חשופות לאלימות מצד הגרוש או הפרוד שלהן, 15% מצד בן זוגן אליו חזרו לאחר המקלט ו- 10% מצד הילדים.

בפני הנשים הוצגו סוגי אלימות והן נתבקשו לציין האם הן חשופות אליהם. בלוח 3 ובתרשים 2 מוצגים סוגי האלימות שהנשים חשופות אליהם כיום.

לוח 3: סוגי האלימות להם חשופות הנשים

סוגי אלימות	מספר נשים	אחוזים
אלימות נפשית	15	14.4
אלימות פיזית	8	7.6
אלימות מינית	1	1.0
אלימות כלכלית	5	4.8
אלימות חברתית	0	0.0
אלימות דרך הילדים	8	7.8

תרשים 2: סוגי אלימות שהנשים חשופות אליהן כיום

כפי שניתן לראות, סוג האלימות השכיח ביותר אותו ציינו הנשים הוא אלימות נפשית, ולאחריו אלימות פיזית ואלימות דרך הילדים.

מבין הנשים שהשיבו על תדירות האלימות אליה הן נחשפות בחודש, עשר נשים דיווחו כי הן נחשפות לאלימות 5 פעמים בחודש או פחות, ואילו 2 נשים דיווחו על תדירות גבוהה יותר של אלימות. הנשים נשאלו עד כמה הן מרגישות כיום בסכנת חיים והתבקשו לדרג זאת בסקאלה שבין 1 ל-10 כאשר ציון גבוה יותר מסמן תחושת סכנה גבוהה יותר. ממוצע התשובות היה 2.35 (SD=2.48) והחציון 1.00. 6 נשים (המהוות כ-7% אחוז מהמשיבות) ענו כי תחושת סכנת החיים שלהן היא גבוהה מאד (ערכים 8, 9 ו-10). כדי לבדוק האם חל שינוי בין תחושת הסכנה של הנשים ביציאה מהמקלט בהשוואה למצבן לאחר חזרתן לקהילה מהמקלט בוצע מבחן אנובה למדידות חוזרות. הממצאים מוצגים בלוח 4.

לוח 4: השינוי בתחושת הסכנה של הנשים בין היציאה מהמקלט לבין שהותן בקהילה

המדד	כניסה ממוצע	כניסה סטיית תקן	יציאה ממוצע	יציאה סטיית תקן	בקהילה ממוצע	בקהילה סטיית תקן	F(1,48)
תחושת סכנת חיים	7.7	3.01	4.5	3.11	2.3	2.45	103.68***

***p<0.001

מהלוח עולה כי נמצאו הבדלים מובהקים בשלושת המדידות בתחושת הסכנה, כשניתן לראות שתחושת הסכנה הייתה גבוהה מאוד עם הכניסה למקלט, ירדה באופן ניכר עם היציאה מהמקלט, והגיעה לרמה נמוכה מאוד בעת היות האישה בקהילה, לאחר השהות במקלט.

ילדים ומשמורת

95 מהנשים (97%) הן אימהות. בלוח 5 מתוארים נתונים על משמורת הילדים וכן על אופן ותדירות המפגשים עם האב.

לוח 5: משמורת הילדים ותדירות הקשר עם האב

סוג המשמורת	N	%
משמורת של האם	77	75.5
משמורת משותפת	1	1.0
הילדים מחולקים	6	5.9
הילדים אצל מישהו אחר	4	3.9
לא רלוונטי	14	13.7

מאפייני הקשר עם האב	N	%
מפגשים פתוחים	39	38.2
מרכז קשר	10	9.8
אין קשר	39	38.2
לא רלוונטי	14	13.8

מבחינת משמורת כפי שניתן ללמוד מלוח 5, אצל רוב הנשים (75.5%) הילדים נמצאים במשמורת של האישה. מבחינת מפגשים עם האב, אצל קרוב ל-40% מהנשים יש מפגשים פתוחים של האב עם ילדיו. במקביל, אחוז דומה של נשים דיווחו כי אין קשר בין הילדים לאביהם.

לסיכום, עד כה, כפי שניתן לראות מרבית הנשים (כ-85%) חיות בנפרד מבן זוגן ושיעור נמוך מתוכן נמצא בזוגיות חדשה (6.7%). לצד זה כחמישית מהן עדיין סובלות מאלימות, מתוכן 75% חשופות לאלימות מצד הגרוש או הפרוד שלהן, 15% מצד בן הזוג אליו חזרו לאחר שהייה במקלט ו-10% מצד הילדים. סוג האלימות השכיח ביותר אותו ציינו הנשים הוא אלימות נפשית. בנוסף, במעקב אחר תחושת הסכנה בין שלושת הפעילות ניתן לראות ירידה מובהקת ומשמעותית, ונראה כי מרבית הנשים חשות בטוחות יותר בקהילה לאחר התהליך שעברו במקלט ולאחריו, במהלכו זכו להגנה והעצמת יכולתם להתמודד עם האלימות. כמו כן ניתן לראות כי במרבית המשפחות המשמורת נשארת אצל האם (75.5%) לצד זה בקרב 38% מהמשפחות אין לאב קשר עם ילדיו.

נתונים אלה מחד מצביעים על המקלט כגורם משמעותי ביכולתו לסייע לנשים לצאת ממעגל האלימות. ואכן מחקרים מורים על כך שנשים מצביעות על המקלטים כמסגרות מצילות חיים והוא מדורג על ידן כמקור העזרה והתמיכה האפקטיבי ביותר ביחס ליתר המענים הקיימים בקהילה (Gordon, 1996; Lyon et al., 2008), מאידך, עובדת הימצאה של קבוצה קטנה של נשים אשר עדיין חשופה לאלימות מחוזקת ע"י

מחקרים אחרים שנערכו בארה"ב המורים כי פעמים רבות יציאה למקלט אינה מצליחה לסייע לאישה לצאת ממעגל האלימות גם אם נפרדה מבן זוגה, וכי נשים יכולות להיות חשופות לאלימות גם כשנתיים ואף שלוש לאחר יציאתן מהמסגרת (Bybee & Sullivan, 2005). ממצאים אלה מדגישים את תפקידם החשוב של השירותים בקהילה בסיוע לקבוצת נשים ספציפית זו אשר עדיין מתמודדת עם אלימות מחוץ למקלט למרות שהייתה במסגרת מוגנת בעבר. בתוך כך, יש ליזכור כי קבוצה ספציפית מבין הנשים אשר זקוקות לסיוע מסוג זה הן אלה הסובלות מאלימות מצד ילדיהן. לגבי נושא המשמורת כפי שניתן לראות, הממצא כי 75% מהנשים הן המשמורניות של ילדיהן מחדד את ראיית צרכיהן כאימהות חד הוריות ואת צרכי ילדיהן, בעיקר סביב הצורך להתמודד עם העומס הרגשי והכלכלי לאחר היציאה מהמקלט לצד חסר משמעותי במשאבים. מצב זה בולט עוד יותר בקרב משפחות בהן קיים נתק ממשי מהאב (38%). ממצא זה מפתיע בהיקפו ובעל משמעותיות נרחבות בצורך של האישה וילדיה להתמודד עם העדרו של האב והמשמעות הרגשית של היעדרות זו עבור ילדיו. השיעור הרב יחסית של משפחות אלה וההכרה בחשיבותו של האב בחיי ילדיו כחלק משמעותי וחיוני להתפתחותם התקינה, מעלים את הצורך לבחון סוגיה זו על כל היבטיה: תפקידם של השירותים כולל המקלט בהבניית הקשר בין ההורים, והשקעת המשאבים בתחום זה, במיוחד בסיוע לשני בני הזוג להכרה בחשיבות הקשר ויכולתם לקיימו.

הסתגלות בקהילה

כאמור, הסתגלות הנשים לאחר יציאתן מהמקלט נבדקה באמצעות מספר מדדים: תעסוקה, שימוש בשירותים, תמיכה חברתית, איכות חיים ושביעות רצון אימהית.

תעסוקה

הנשים נשאלו לגבי מצבן התעסוקתי כיום. כפי שניתן לראות מהמחקר רוב הנשים (75%) עובדות, מהן 34% במשרה מלאה ו-44% במשרה חלקית. כ-15% מהנשים אינן עובדות, והשאר ציינו כי הן מחפשות עבודה או לומדות.

בהשוואה בין המצב התעסוקתי (עובדת/לא עובדת) של הנשים בעת כניסתן למקלט לבין מצבן התעסוקתי בקהילה, עולה כי כמחצית מהנשים (52 נשים שהן 55.3% מכלל המשיבות) עבדו הן טרם כניסתן למקלט ועם חזרתן לקהילה. 15 נשים נוספות שהן 16.0% מהמשיבות, לא עבדו בשתי נקודות הזמן. 21.3% מהנשים (20 נשים) לא עבדו טרם כניסתן למקלט ואילו בזמן שהותן בקהילה הן דיווחו כי הן עובדות. לבסוף שבע נשים המהוות 7.4% מכלל הנשים עבדו טרם כניסתן למקלט ולא עבדו בזמן איסוף המידע בעת שהותן

בקהילה. סה"כ טרם הכניסה למקלט עבדו 55.3% מכלל המשיבות ובזמן שהותן בקהילה בנקודת הזמן השלישית עבדו 75% מהנשים.

בלוח 6 מוצגים סוגי התעסוקה של הנשים עם חזרתן לקהילה.

לוח 6: סוגי התעסוקה של הנשים כיום בשהותן בקהילה

סוגי תעסוקה	מספר נשים	אחוזים
עבודה ללא מיומנות – ללא הכשרה ייחודית	49	59.0
מיומנות – קורס מקצועי	25	30.2
אקדמאית	9	10.8

כפי שניתן להתרשם מלוח 6, רוב הנשים (59%) מועסקות בעבודות שאינן מצריכות מיומנות או הכשרה ייחודית. כשליש מהנשים עוסקות בעבודות שמצריכות הכשרה מקצועית, וכעשר אחוז עוסקות בעבודה המצריכה לימודים אקדמאים.

הנשים נשאלו לגבי סיוע שהן מקבלות או קיבלו בעבר בנושא תעסוקה. התשובות מוצגות בלוח 7.

לוח 7: סיוע בעבר או בהווה בנושא תעסוקה

קבלת סיוע תעסוקתי בעבר או בהווה	מספר נשים	אחוזים
לא	59	59.6
משירות התעסוקה	36	36.4
מרוח נשית	2	2.0
מהרווחה	1	1.0
אחר	1	1.0
אינה מעוניינת בסיוע כלשהו בתחום התעסוקה	33	37.08
מעוניינת בסיוע כלשהו בתחום התעסוקה	56	62.92

כמעט 60% מהנשים אינן מקבלות ולא קיבלו בעבר סיוע בנושא תעסוקה. הגורם השכיח ביותר ממנו קיבלו נשים סיוע בנושא הוא שירות התעסוקה.

הנשים העובדות נשאלו לגבי שביעות הרצון שלהן בעבודה, התשובות נעו בין 0 (כלל לא) ל-5 (במידה רבה מאד). התשובות מוצגות בלוח 8.

לוח 8: שביעות רצון בעבודה אצל הנשים המועסקות

פריטי השאלון	ממוצע	סטיית תקן
באיזו מידה הוכשרת לעבודתך הנוכחית?	2.54	2.19
באיזו מידה את מרגישה שעבודתך משמעותית?	3.94	1.56
באיזו מידה אנשים מתייחסים אליך במקום העבודה כמו לא	4.35	1.03
עד כמה את שבעת רצון מהניסיון וממה שלמדת במקום העבו	3.46	1.66
באיזו מידה את מרגישה שאת מקבלת שכר הוגן במקום העב	2.35	1.79
באיזו מידה עבודתך מאפשרת לך להרוויח מספיק כסף כדי ל דברים שאת רוצה?	2.25	1.65
עד כמה את שבעת רצון מדברים אחרים (פרט למשכורת) שא מקבלת במקום העבודה?	3.63	1.39
באופן כללי, עד כמה את שבעת רצון ממקום עבודתך?	3.46	1.44

התשובות לשאלות המתייחסות לשכר שהנשים מרוויחות בעבודתן הנוכחית העידו על שביעות רצון נמוכה עד בינונית בנושא זה, אך שביעות הרצון הכללית ממקום העבודה, מהניסיון שרכשו בו וממרכיבים אחרים שאינם השכר הייתה גבוהה מעט יותר. גם ממוצע התשובות לשאלה לגבי תחושה של עבודה משמעותית היה גבוה למדי ומעידה על תחושה של משמעות רבה לעבודה. הממוצע הגבוה ביותר התקבל בתשובה לשאלה לגבי המתייחסות של אנשים אל האישה במקום העבודה – במידה רבה עד רבה מאד היחס דומה לזה שמקבלים עובדים אחרים. סה"כ שביעות הרצון של הנשים הייתה בינונית ($M=2.81$, $SD=1.58$).

הנשים שאינן עובדות נשאלו עד כמה הן מעוניינות להשתלב בשוק העבודה – רובן ציינו כי הן רוצות בכך במידה רבה מאד (47.6%) או רבה (23.8%). 19% מעוניינות בכך במידה בינונית ו-9.5% מעוניינות בכך במידה מועטה מאד.

כשנשאלו על חסמים וקשיים שבגללן הן מתקשות או לא רוצות לעבוד, למעלה ממחצית מהנשים (52.6%) ציינו בעיות וקשיים הקשורים לילדים, 15.8% אמרו כי זה לא משתלם לעבוד בגלל פגיעה בקצבאות, 15.8% אמרו שאינן מוצאות עבודה ו-15.8% הזכירו סיבות אחרות המפורטות בחלקו האיכותני של מחקר זה.

לסיכום חלק זה, לגבי תעסוקה ניתן לראות כי חל שינוי במצבן התעסוקתי של הנשים בין שלושת הפעילות, כך שסה"כ טרם הכניסה למקלט עבדו 55.3% מכלל המשיבות וזמן שהותן בקהילה בנקודת הזמן השלישית עבדו 75% מהנשים.

במבט קרוב יותר לגבי סוגי התעסוקה של הנשים ניתן לראות כי 59% מהן עוסקות בעבודה לא מיומנת כגון: ניקיון, טיפול בילדים, משק בית וכד', וכי הכנסתן של כ- 63% מהן היא מתחת לשכר המינימום. כל זאת לצד ההוצאות שיש ל- 65% מנשים אלה בתשלום שכ"ד והוצאות במתן מענה לצרכי ילדיהן כאימהות. תחושת שביעות הרצון של הנשים בעבודתן היא בינונית. מרבית הנשים (59%) לא קיבלו סיוע תעסוקתי מגורם כלשהו, ומחצית מהנשים שאינן עובדות מעוניינות להשתלב בשוק העבודה למרות החסמים העומדים בדרכן. ממצאים אלה מעידים על העדר אופק תעסוקתי ודלות ברמת המשאבים המצויה בקרב שיעור גבוה מאוד מהנשים באוכלוסייה ספציפית זו. מחקרים רבים שנערכו בעולם מצביעים על התלות הכלכלית של נשים נפגעות אלימות בן זוגן כחסם ליציאה ממעגל האלימות (Ham-Rowbottom, et al., 2005), ועל מאפייני האלימות עצמה כמשמרים תלות זו באמצעות שליטה כלכלית, בידוד חברתי וההשלכות הבריאותיות של בעיה זו (קריגל ופלד, 2016). יכולתן של נשים להסתגל לחיי קהילה לאחר המקלט ולהיחלץ ממעגל האלימות תלויה אם כן במידה רבה ביכולתן לעצמאות כלכלית. ממכלול החסמים אותן תיארו הנשים בולטים חסמים סביבתיים וממסדיים כגון פגיעה בקצבאות, העדר סיוע תעסוקתי, והעדר סידור לילדים. מספר מחקרים התייחסו לקשר שבין אוזלת היד של הגורמים המוסדיים, החברתיים והארגוניים לבין תלותן הכלכלית של נשים נפגעות אלימות. הטענה היא כי במסגרת הקהילה הפתרונית המסופקים לנשים אלה הן מעטים או לא נגישים לשיקום כלכלי ארוך טווח. המדיניות הננקטת היום ביחס לאוכלוסייה זו, ביחס לפתרונית דיור (הפקרתן לכוחות השוק הפרטי) עלולה לשמר את האלימות אותה חוות נשים אלה ולהקשות עליהן להיחלץ עם ילדיהן ממעגל זה, ובמקביל מותירה אותן במעגל העוני (קריגל-פלד, 2016; שדמי, 2003).

ממצאים אלה מעלים את הצורך החיוני בהשקעת משאבים בתחום התעסוקה, וזאת על מנת להרחיב את האופק התעסוקתי של הנשים הנמצאות במעגל העבודה ולצרף למעגל זה את הנשים שאינן עובדות. כל זאת לצד מתן סיוע בהסרת מחסומים הנצבים בדרכן לעצמאות כלכלית והעצמתן. השקעה מאסיבית זו נדרשת במציאת פתרונות דיור הולמים ובניית תכניות תעסוקה המותאמות לאוכלוסייה זו על צרכיה הייחודיים או שילובן בתוכניות קיימות. כל זאת לצד העצמה אישית וכלכלית ומתן הכשרה לניהול תקציב וחיי משפחה במידת הצורך. יש לזכור כי אוכלוסייה זו של נשים מורכבת רובה מאימהות, והינה הטרוגנית ובעלת שונות תרבותית. לכן, בכל ניסיון לטפל בסוגיה זו חשוב שיילקחו בחשבון מרכיבים אלה: יצירת מעטפת מקבילה לסידור לילדים והתמודדות עם קשייהם והתייחסות למרכיבים התרבותיים של כל אישה.

שביעות רצון אימהית

בחלק זה של השאלון הופיעו נושאים הקשורים בשביעות הרצון של האישה מחייה הנוכחיים, כולל רווחתם של ילדיה, מצבה הכלכלי ויחסיה עם אנשים אחרים אשר קרובים אליה. התשובות לשאלות בחלק זה נעו

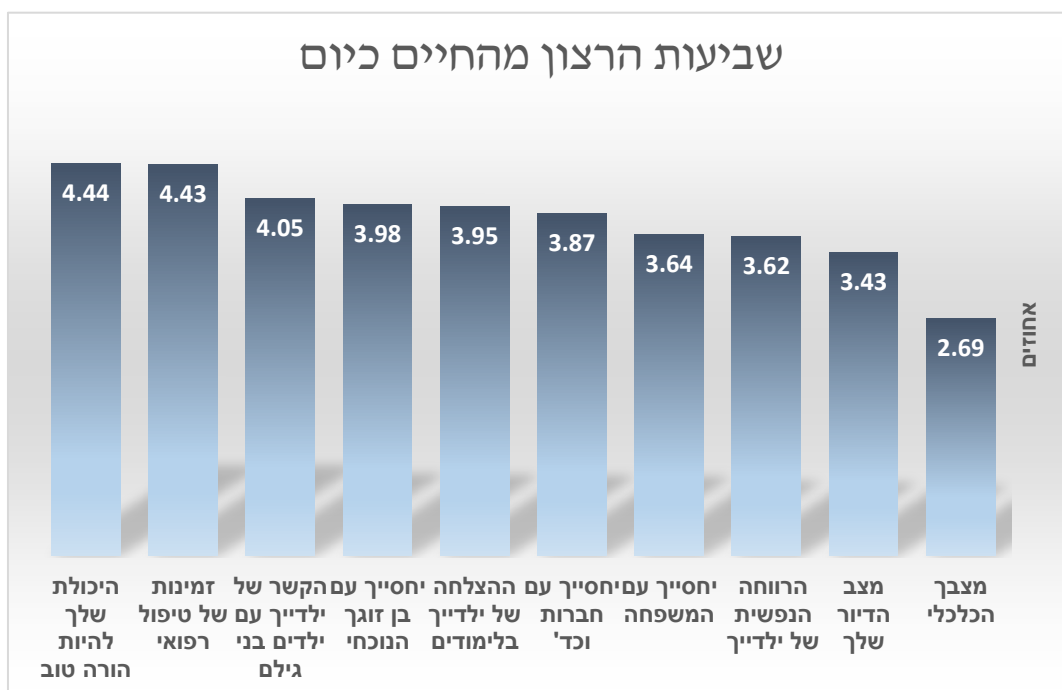
בין 1 (מאד לא שבעת רצון) ל-5 (מאד שבעת רצון). סיכום התשובות מופיע בלוח 9.

לוח 9: ממוצעי וסטיות תקן של שביעות הרצון מהחיים כיום

פריטי השאלון	ממוצע	סטיית תקן
הרווחה הנפשית של ילדייך	3.62	1.30
ההצלחה של ילדייך בלימודים	3.95	1.22
הקשר של ילדייך עם ילדים בני גילם	4.05	1.25
היכולת שלך להיות הורה טוב	4.44	0.85
זמינות של טיפול רפואי	4.43	0.92
מצב הדיור שלך	3.43	1.33
מצבך הכלכלי	2.69	1.20
יחסייך עם המשפחה	3.64	1.47
יחסייך עם חברות וכד'	3.87	1.44
יחסייך עם בן זוגך הנוכחי	3.98	1.27

בבדיקת ממוצע כל הפריטים נמצא כי שביעות הרצון של הנשים היתה בנונית- גבוהה ($M=3.81$, $SD=1.22$). לגבי הפריטים השונים, הממוצע הגבוה ביותר התקבל בתשובה לשאלה לגבי שביעות הרצון מהיכולת של האישה להיות הורה טוב. שביעות הרצון הנמוכה ביותר הובעה ביחס למצב הכלכלי. ממוצעי התשובות מוצגים גם בתרשים 3.

תרשים 3: שביעות הרצון של הנשים בקהילה

איכות חיים

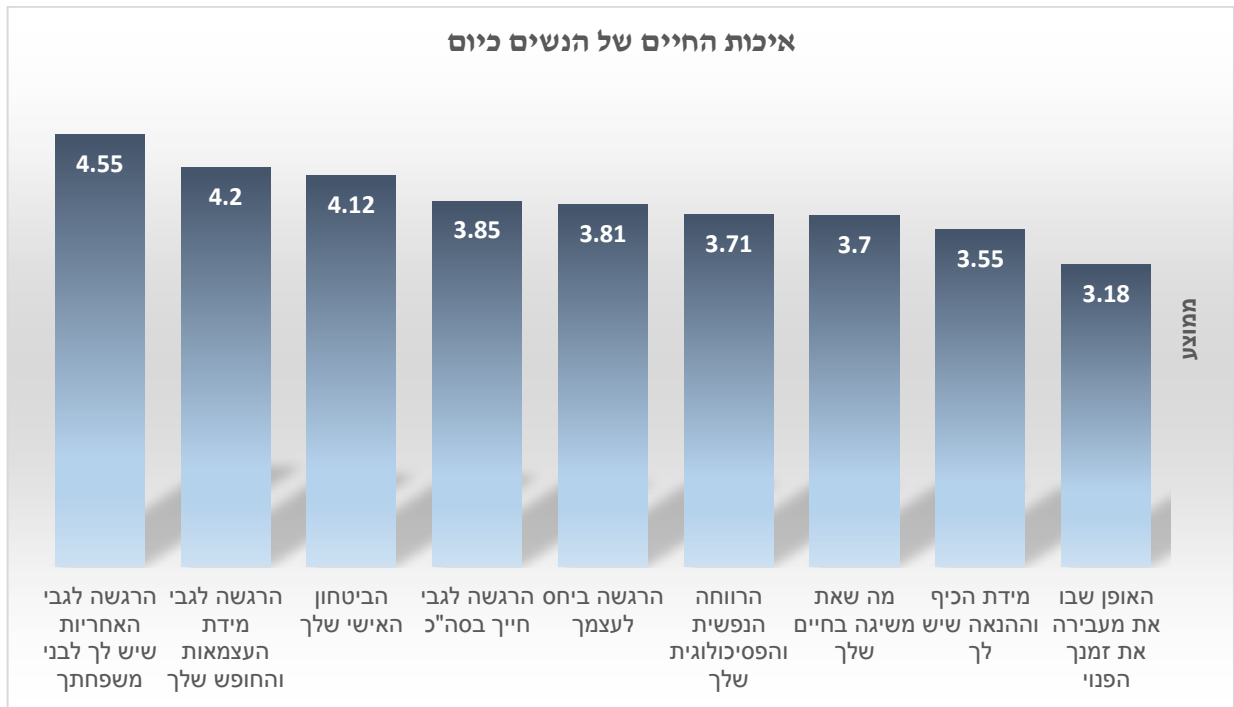
הנשים נשאלו לגבי ממדים שונים המשקפים את איכות חייהן, כולל ההנאה שלהן מהחיים, הישגיהן, ביטחון האישי ומידת העצמאות שלהן. התשובות לשאלות בחלק זה נעו בין 1 ('מאד לא שבעת רצון') ל-5 ('מאד שבעת רצון'). סיכום התשובות מופיע בלוח 10.

לוח 10: איכות החיים של הנשים כיום

פרטי השאלון	ממוצע	סטיית תקן
איך את מרגישה לגבי חייך בסה"כ?	3.85	1.02
באופן כללי, איך את מרגישה ביחס לעצמך?	3.81	1.20
איך את מרגישה ביחס לביטחון האישי שלך?	4.12	1.07
איך את מרגישה לגבי מידת הכיף וההנאה שיש לך?	3.55	1.31
איך את מרגישה לגבי האחריות שיש לך לבני משפחתך?	4.55	0.79
איך את מרגישה לגבי מה שאת משיגה בחיים שלך?	3.70	1.22
איך את מרגישה לגבי מידת העצמאות והחופש שלך, כלומר כמה את מרגישה חופשיה לחיות את החיים שאת רוצה לחיות?	4.20	1.17
איך את מרגישה לגבי הרווחה הנפשית והפסיכולוגית שלך?	3.71	1.21
איך את מרגישה לגבי האופן שבו את מעבירה את זמנך הפנוי?	3.18	1.43

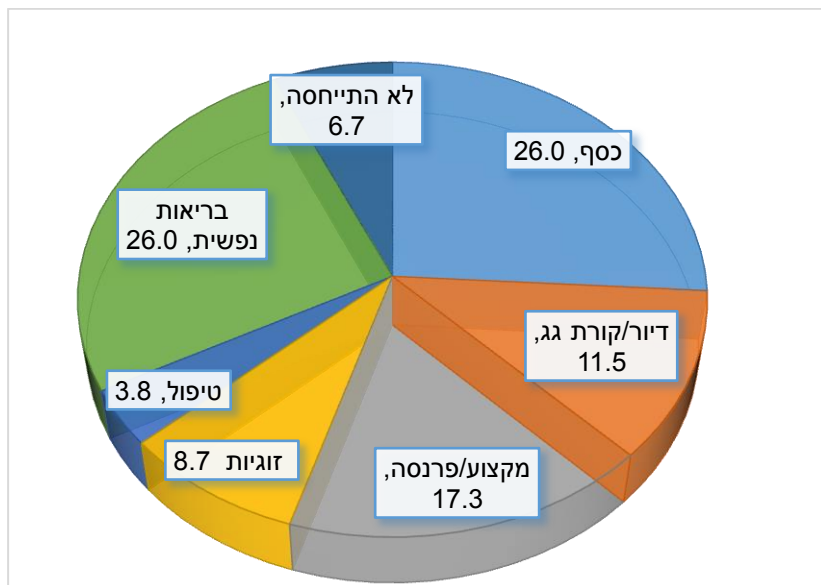
כפי שניתן לראות, גם בהיבטים השונים של איכות החיים, שביעות הרצון של הנשים הייתה סה"כ בנונית-גבוהה ($M=3.84, SD=1.15$). שביעות הרצון הגבוהה ביותר שהביעו הנשים הייתה ביחס לתחושת האחריות כלפי בני משפחתה. שביעות הרצון הנמוכה ביותר הובעה ביחס לאופן שבו האישה מעבירה את זמנה הפנוי (3.18), בהתחשב בסקאלת המדידה (ציונים בין 1-5) גם ממוצע זה גבוה למדי. ממוצעי התשובות מוצגים גם בתרשים 4.

תרשים 4: איכות החיים של הנשים כיום

הנשים נשאלו למה הן הכי זקוקות בשלב הזה, תשובותיהן מוצגות בתרשים 5.

תרשים 5: התפלגות התשובות לשאלה "למה את הכי זקוקה בשלב זה?"

רוב הנשים ציינו שהן זקוקות בעדיפות ראשונה לכסף, ולצד זה לבריאות נפשית כמו כן עלו צרכי דיור ופרנסה, זוגיות וטיפול.

בתשובה לשאלה "למה את הכי זקוקה בשלב הזה בעדיפות שנייה" רוב הנשים ציינו משאבים חומריים: כסף (38.1%), פרנסה/מקצוע (38.1%) ודיור (7.1%). הגורמים הנוספים שהוזכרו היו זוגיות (9.5%) ובריאות נפשית (7.1%).

לסיכום עד כה, ממצאי המחקר עולה כי שביעות הרצון האימהית של הנשים הייתה בתחום הבינוני-גבוה ברוב המשתנים שנבדקו אך נמוכה בהתייחס למצבן הכלכלי. גם בהיבטים השונים של איכות החיים, שביעות הרצון של הנשים הייתה בטווח הבינוני-גבוה של הסקאלה. ממיפוי הצרכים של הנשים עולה שרוב הנשים (54.8%) ציינו שהן זקוקות בעדיפות ראשונה למשאבים חומריים כמו כסף, דיור ופרנסה ולצד זה כשליש מהן זקוקות לסיוע נפשי.

מחקרים הקושרים את רמת איכות החיים ושביעות הרצון ממנה להימצאות במערכת זוגית אלימה, מראים כי לנשים החוות אלימות רמה נמוכה של מדדים אלה (Belknap, Melton, Denney, Fleury-Steiner, & Laffaye, Kennedy & Stein 2003; Bell, Goodman, & Dutton, 2007; Sullivan, 2009). ההסבר לכך טמון בכך שמדדים של איכות חיים ושביעות רצון קשורים להנאה מהחיים, בילוי הזמן הפנוי, תחושת חופש ועצמאות, בטחון אישי ותחושת שלמות בחיים. האלימות במהותה מצמצמת היבטי חיים אילו (Beeble, Sullivan, & Bybee, 2011). לצד זה בבדיקת מדדים אלה לאחר היציאה מהמקלט לקהילה,

מחקרים מורים על ממצאים שאינם חד משמעיים לגבי שיפור בתחושת איכות החיים ושיעור הרצון ממנה

(Sullivan & Bybee,) 1999; Beeble, Bybee, & Sullivan, 2010

בין כך או כך בולט גם בחלק זה של המחקר בדומה לחלקו הקודם, כי המרכיב החומרי והעדר המשאבים עולה כצורך בולט בקרב שיעור גבוה מהנשים לצד הצורך בהתייחסות טיפולית למצבן.

שימוש בשירותים

בפני הנשים הוצגה רשימה של 6 שירותי חירום וטיפול בקהילה והן נשאלו לגבי השימוש שהן עושות בשירותים שונים על מנת לקבל יעוץ, טיפול או הכוונה. התשובות נעו בין 1 ('בכלל לא') ל-4 ('באופן רציף'). בנוסף, בוצע מבחן וילקוקסון לבדיקת ההבדלים בתשובות בין דווחן על השימוש בשירותים בכניסתן למקלט לבין מצבן בקהילה לאחר יציאתן ממסגרת המקלט. בלוח 11 מוצגות תשובותיהן לשאלות.

לוח 11: ממוצע, סטיית תקן וערכי z של השימוש בשירותי חירום וטיפול בקהילה בהשוואה בין הכניסה

למקלט לבין מצבן בקהילה

z	קהילה סטיית תקן	קהילה ממוצע	כניסה סטיית תקן	כניסה ממוצע	סוג השרות
0.704	1.16	2.24	1.18	2.41	עובדת סוציאלית
0.609	1.20	1.76	1.08	1.86	סיוע משפטי
1.083	1.10	1.71	1.03	1.92	בית משפט
5.845***	0.62	1.25	0.95	2.10	משטרה
2.667**	1.17	2.09	0.96	1.53	יועצת בית ספר
1.481	0.86	1.31	0.79	1.25	ארגון למען נשים
0.161	1.25	1.74	1.08	1.53	אחר

p<0.01; *p<0.001

בהתייחס למצב הנשים בקהילה, מהמחקר עולה כי הנשים משתמשות בשירותים שהוצגו להן בתדירות נמוכה, יחסית. השימוש הגבוה ביותר הוא בשירותי עובדת סוציאלית (ממוצע 2.24) ויועצת בית ספר (ממוצע 2.09). ממוצע השימוש הנמוך ביותר היה בפניה למשטרה (ממוצע 1.25). לגבי כל אחד מהגורמים, הן בשאלון הראשון והן בשלישי, טווח התשובות שהתקבלו נע בין 1 ל-4, כלומר: יש לפחות כמה נשים שנעזרו בגורם באופן רציף.

בהשוואת השימוש בשירותים השונים בין השאלון הראשון לשלישי, עולה כי היה הבדל בשימוש רק לגבי הפניות למשטרה וליועצת בית הספר. ממוצע מספר הפניות למשטרה ירד בין השאלון הראשון לשלישי, וממוצע מספר הפניות ליועצת עלה.

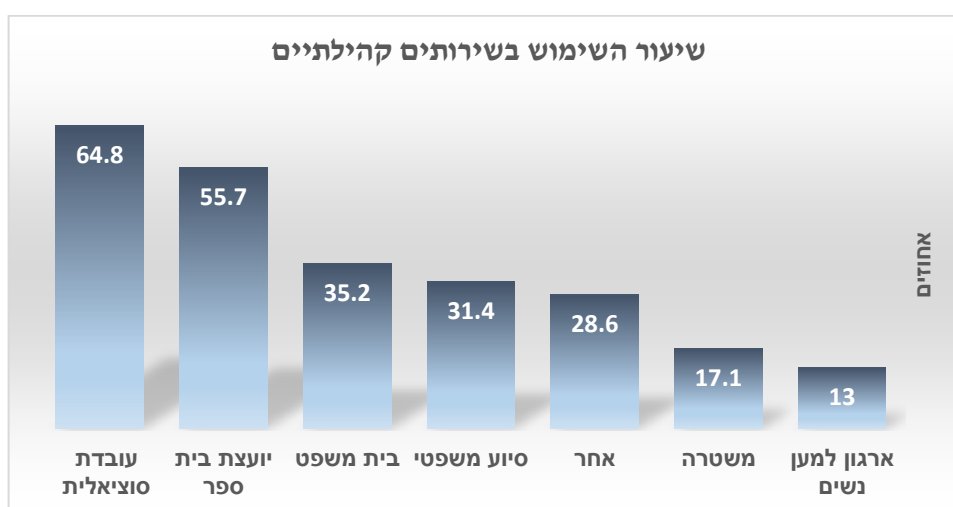
השימוש בשירותי החירום והטיפול בקהילה בזמן השאלון השלישי נבדק גם בצורה דיכוטומית: כן/לא, לגבי כל אחד מהגורמים. הממצאים מוצגים בלוח 12.

לוח 12: שיעור הפניות לכל אחד משירותי החירום והטיפול בקהילה

סוג השרות	כן (%)	לא (%)
עובדת סוציאלית	64.8	35.2
סיוע משפטי	31.4	68.6
בית משפט	35.2	64.8
משטרה	17.1	82.9
יועצת בית ספר	55.7	44.3
ארגון למען נשים	13.0	87.0
אחר	28.6	71.4

כפי שניתן לראות, כמעט שני שלישי מהנשים פנו לעובדת סוציאלית לפחות פעמים בודדות ויותר ממחציתן פנו ליועצת בית ספר. כשליש מהנשים פנו לסיוע משפטי, כשליש פנו לבית המשפט וכשליש לגורם אחר. כמעט חמישית מהנשים פנו לפחות פעמים בודדות למשטרה ורק 13% פנו לארגון למען נשים. שיעור השימוש בשירותים הקהילתיים מוצג גם בתרשים 6.

תרשים 6: שיעור השימוש בשירותים קהילתיים

הנשים אשר ציינו כי אין להן קשר עם עו"ס או שיש להן קשר מועט עם עובדת סוציאלית נשאלו מדוע אין להן קשר מסוג זה. מתוך הנשים שענו על השאלה, כמעט שליש (27.9%) אמרו כי הן לא רוצות או אינן

זקוקות לקשר מסוג זה, בעוד שני שלישי (67.6%) אמרו כי הן רוצות קשר מסוג זה אך הן מאוכזבות ושלמרות פנייתן לא קיבלו סיוע באופן לו ציפו. חלק קטן מהנשים (4.4%) אמרו כי הן מקבלות מענה ממקור אחר.

תמיכה חברתית ומשפחתית

הנשים נשאלו לגבי חמישה תחומים בחייהן בהם הן עשויות לרצות לקבל תמיכה ולגבי סוגי תמיכה שונים העומדים לרשותם, והתבקשו לציין באיזו מידה (1= אף פעם, 2= לעיתים רחוקות, 3= לפעמים, 4= לעיתים קרובות, 5= כל הזמן). התחומים הם: מישהו שייתן לך מידע, הדרכה או עצה בזמן משבר, מישהו שייתן לך עזרה מעשית בעת הצורך (למשל, יעשה בשבילך דברים שונים, יערוך קניות, ייקח אותך לרופא, וכד'), מישהו שאת יכולה לתת בו אמון, לדבר אתו על עצמך או הבעיות שלך, מישהו שמראה חיבה וקרבה כלפיך, מישהו שתומך בך רגשית בעת משבר. ממוצע חמשת הפריטים הללו נבנה משתנה אשר הושווה במבחן אנובה למשתנים המקבילים בשאלונים הקודמים שהנשים מילאו, קרי בכניסה למקלט ובזמן היציאה ממנו. הממצאים מוצגים בלוח 13.

לוח 13: השוואה בין מידת התמיכה שהנשים מקבלות ב-3 נקודות הזמן

F	סטיית תקן	ממוצע	נקודת הזמן
	1.06	3.04	בכניסה למקלט
2.358	0.84	3.04	בזמן היציאה מהמקלט
	1.25	3.31	בזמן השהיה בקהילה

לא נמצא הבדל מובהק בין מידת התמיכה שהנשים מקבלות בין שלושת נקודות הזמן: בכניסה למקלט, בעת היציאה מהמקלט ובזמן שהותן בקהילה לאחר המקלט.

הנשים נשאלו ממי הן בעצם מקבלות הכי הרבה תמיכה. על השאלה ענו 101 נשים, חלקן ציינו מספר גורמי תמיכה. 43 נשים (42.6%) ציינו בני משפחה: בעיקר אימא ואחות, וגם אבא, בנים, בנות ומשפחה באופן כללי. 30 נשים (29.7%) אמרו כי הן מקבלות תמיכה מחברות (כולל חברות שהכירו במקלט) וחברים, 18 נשים (17.8%) אמרו כי רק הן עוזרות לעצמן או שאלוהים עוזר להן; 12 נשים (11.9%) הזכירו גורמים מקצועיים כמו עו"ס, צוות המקלט, יועצת, מרפאה לבריאות הנפש וכדומה ו-10 (9.9%) נעזרות בבן הזוג. לשאלה "האם יש עוד אנשים שעוזרים לך? שיש לך קשר איתם?" ענו 96 נשים. מהן 42 נשים (43.8%) ציינו חברות, חברים ושכנות, 29 (30.2%) אמרו כי אין אף אחד אחר שעוזר להן, 28 נשים (29.2%) הזכירו בני

משפחה, 12 (12.5%) ציינו את גורמים מקצועיים (עו"ס, מתנדבות מהמקלט, ארגון עמיתים, הרווחה, עמותת טורונטו ומדריכים) ו-4 (4.17%) הזכירו את בן הזוג.

לסיכום חלק זה, לגבי שימוש בשירותים, עולה כי הנשים משתמשות בשירותים בתדירות נמוכה יחסית. השימוש הגבוה ביותר (רמה בינונית) הוא בשירותי עובדת סוציאלית (ממוצע 2.24) ויועצת בית ספר (ממוצע 2.09), כאשר במעקב בין הכניסה למקלט והחיים בקהילה לאחר היציאה, השימוש בשירותי העובדות הסוציאלית פחת מעט וקבלת הסיוע מיועצת ביי"ס עלה. לצד זה עולה כי כ-35% מהנשים לא פנו לעובדת סוציאלית בקהילה ושני שלישי מבין אלה שלא פנו הביעו אכזבה מהקשר עמה.

הספרות מצביעה על כך שנשים שחוות אלימות במערכת הזוגית מודעות לשירותי הסיוע הקיימים ונוטות לעשות בהן שימוש (Lewis, 2002), וכי רובן פונות לעזרת השירותים השונים (Hutchison) & Hirschel, 1998). לגבי תדירות השימוש ואופן השימוש בשירותים בקהילה, נראה כי שני אלה מעוצבים ע"י גורמים שונים כגון: נגישות, מחסום שפה, בושה, אשמה, עמדות כלפי נותני השירותים, סטיגטיזציה מצד נותני השירותים או העדר פניות לנשים אלה (Tummala-Nara & Weintraub, 2005) (Liang, Goodman,) . זאת ועוד, הספרות מתייחסת בעיקר לחסמים אלה כעומדים בפני קבוצות מיעוטים או בפני נשים מהגרות ולצורך להנגשה של שירותים באופן רגיש תרבות (Raj & Silverman, 2002). מממצאי המחקר עולה כי מחד יתכן ובאופן טבעי לאחר היציאה המקלט לקהילה פוחת הצורך בשימוש בשירותים משפטיים ובגורמי האכיפה היות ועיקר התהליך בתחום זה מתרחש במקלט, ועולה הצורך בקבלת סיוע בכל הקשור לילדים דרך יועצת ביי"ס. מאידך, נראה כי עדיין קיימים חסמים בקשר בין נשים אלה לעובדות הסוציאליות בשירותי הרווחה שיתכן ונובעים מהסיבות שפורטו מעלה או מהיות אוכלוסיית נשים זו חולייה חלשה ברצף הטיפול שטרם ניתנה עליה הדעת, לצרכיה באופן ייחודי וספציפי.

לגבי התמיכה החברתית והמשפחתית של הנשים, כפי שניתן לראות, רמת התמיכה החברתית לאורך שלוש הפעילות היא בינונית, ולא נמצא הבדל מובהק בין הזמנים השונים. כלומר לא חל שינוי ברמת התמיכה החברתית שיש לנשים אלה. עוד עולה שחלק גדול מהנשים (42.6%) נעזרות בעיקר בבני משפחתן וכשליש בחברות. לצד זאת, מבין הנתונים בולט הממצא שכ-18% מהנשים דווחו שאין להן עזרה ממקור כלשהו, כ-12% נעזרות בעיקר באנשי מקצוע, כלומר, חסרות תמיכה מרשתות שאינן פורמליות.

נשים המתמודדות עם אלימות סובלות מבידוד חברתי. פעמים רבות כחלק מהאלימות בן הזוג מבודד את האישה מהסביבה ומהקהילה על ידי כך שהוא דורש התרכזות מלאה במערכת הזוגית ובמשפחה הגרעינית (Albaugh & Nauta, 2005). בנוסף נובעת הבידודות מקונפליקט מול הסביבה הקרובה. הנשים חוששות משיפוטיים, מחוסר הבנה ומקביעות מוחלטות שהן צריכות לעזוב את בן הזוג האלים (Belknap et al., 2009; Goodkind et al., 2003).

עם זאת, ידוע כי לתמיכה חברתית חשיבות מכרעת להסתגלותן של נשים נפגעות אלימות לאחר שהן יוצאות מהמקלטים (Beeble et al., 2009, 2011). נשים הנהנות מתמיכה חברתית פונות יותר לקבלת סיוע ותמיכה פורמלית מהרשויות ובכך מגדילות את יכולתן להסתגל לחיי הקהילה (Bybee & Sullivan, 2005; Sullivan & Bybee, 1999). כמו כן, נשים נפגעות אלימות אשר זוכות לתמיכה חברתית עשויות לסבול פחות מאלימות בשל יכולתן לקבל עזרה ותמיכה (Sullivan, & Bybee, 1999). ממצאי המחקר המורים כי לא חל שינוי ברמת התמיכה החברתית והיותן של חלק מהנשים מבודדות מחדדים את הצורך לערוך חשיבה כיצד ניתן לסייע לאוכלוסייה זו בהרחבת המערכות התומכות בהן ובילדיהן לאורך רצף תהליך הכניסה למקלט והיציאה חזרה לקהילה.

חווית המקלט בראייה רטרוספקטיבית

הנשים נשאלו שאלה פתוחה לגבי השהות שלהן במקלט והתבקשו להתייחס, בין השאר, ליחסיהן עם הצוות, עם העו"ס, עם אם הבית ועם המנהלת, יש לציין כי לא כל הנשים התייחסו לכל אנשי הצוות. ולכן תשובותיהן המוצגות בלוח 14 מתייחסות לאנשי הצוות אליהן התייחסו בלבד ולאחר שהשאלות הפתוחות כומתו למספרים .

לוח 14: התפלגות התשובות לשאלת טיב היחסים עם גורמים שונים במקלט

איש הצוות	משמעותיים מאד	משמעותיים מעט משמעותיים	טעונים	לא התייחסה
עם הצוות	56.2	19.0	8.6	15.2
עם העו"ס	33.3	3.8	1.9	58.1
עם אם הבית	10.5	0.0	0.0	85.7
עם המנהלת	9.5	1.9	0.0	87.6

מהלוח עולה כי רוב הנשים שהתייחסו לשאלה ציינו כי יחסיהן עם צוות המקלט באופן כללי היו משמעותיים או משמעותיים מאד.

בהתייחס לטיב היחסים עם שאר הנשים במקלט, כשליש מהנשים (29.5%) ציינו שהייתה חברות טובה וקבלת תמיכה, כשליש (30.5%) אמרו כי היחסים היו קונקרטיים, 16.2% אמרו שהיו ויכוחים קשים, 1.0% אמרו כי מערכת היחסים היתה גרועה ו-22.9% לא התייחסו לנושא זה.

מבחינת קשיים סביב הילדים, 20.0% מהנשים ציינו כי לא היו להן קשיים, 5.7% אמרו כי היו קשיים מועטים, 10.5% ציינו קשיים בינוניים ו-18.1% קשיים רבים. שליש מהנשים (33.3%) לא התייחסו לשאלה ו-12.4% אמרו כי זה לא רלוונטי.

לגבי התנאים הפיזיים במקלט – כמעט מחצית מהנשים לא התייחסו לכך (47.6%), 17.1% אמרו שהתנאים היו טובים, 14.3% אמרו שהתנאים היו מותאמים ו-20.0% טענו שהתנאים היו קשים.

יותר ממחצית מהנשים (53.3%) אמרו כי הכללים/חוקים והתורנויות במקלט היו מותאמים ו-10.5% אמרו שנדרשה מהן הסתגלות לאורך זמן. 17.1% חשבו שהכללים היו קשים ומוגזמים ו-19.0% לא התייחסו לנושא.

באופן כללי לגבי תפיסת המקלט, כשני שליש מהנשים (69.5%) חשו שהן מאוד נתרמו מהשהייה בו, 24.8% נתרמו באופן בינוני ו-5.7% לא נתרמו.

לסיכום, כפי שניתן לראות מחלק זה של המחקר, חלק גדול מהנשים (כ-75%) חוו את היחסים עם הצוות במקלט כמשמעותיים עד משמעותיים מאוד, ו 69% מהן חשוב שנתרמו מאוד מהמקלט. לצד זה עולה המורכבות שבשהייה במקלט בהעדר פרטיות, הצורך לחיות חיי קומונה עם נשים נוספות כללים ותורנויות, וקשיים שמתעוררים אצל הילדים. ממצאים אלה הולמים מחקרים אחרים שנערכו בעולם המצביעים על תרומתו הגדולה של המקלט לרוב הנשים לצד הקשיים העולים בו (Tutty, Weaver & Rothery, 1999).

חלק שני - ניתוח איכותני של שאלות המחקר

מערכות יחסים

מרבית הנשים שהשתתפו במחקר דיווחו שנפרדו או התגרשו מבן הזוג המתעלל. מספר קטן של משתתפות דיווחו כי חזרו לחיות עם בן הזוג המתעלל והם מנסים לשקם את מערכת היחסים. הנשים הגרושות והפרודות עזבו את בן הזוג זמן קצר לאחר היציאה מהמקלט, או לאחר ניסיון כושל לשקם את היחסים, שבמהלכו ספגו אלימות נוספת מבן הזוג. כך לדוגמא מתארות חלק מהנשים את התהליך :

"היום אני גרושה. אחרי המקלט חזרתי אליו. הבאתי אתו עוד ילדה אבל הלופ של האלימות חזר על עצמו והחלטתי לעזוב."

"בעלי ניסה לעשות סולחה ובעצם לא הייתה לי ברירה כי ידעתי שאם לא אסכים לא אוכל לחיות – אף אחד לא יקבל אותי. חזרתי אליו אבל הוא שוב איבד שליטה והיכה אותי בבטן, חושבת שהייתי בחודש שביעי בערך."

מספר רב של נשים פרודות שהשתתפו במחקר דיווחו כי הן חיות בתחושת פחד מתמדת ומרגישות מאוימות מבן זוגן לשעבר. כפי שמתארות הנשים הבאות :

"היום גרושה. הרבה צווי הרחקה הוצאתי לו. אנחנו לא מתקשרים. הוא עדיין רוצה לשלוט בי אני מנסה לא להיות אתו בקשר בכלל אבל הוא מצליח בכל זאת דרך הילדים, הוא מתנקם בי דרך הילדים. מבטיח ולא מקיים, מסית. מאוד לא פשוט."

"לאחרונה הגרוש ניסה לפגוע – לדרוס אותה. עברתי דירה לא רוצה להגיד לאיפה מרוב הפחד."
כאשר נשאלו הנשים על הקשיים העיקריים אשר באים לידי ביטוי במערכות היחסים החדשות שיצרו, עלו שתי תמות מרכזיות. נשים רבות טענו שאינן מוכנות עדיין להיכנס לזוגיות חדשה מכיוון שהן עסוקות בריפוי עצמי, התמודדות עם קשיי היום-יום או שאינן פנויות רגשית למערכת יחסים. מספר נשים ציינו שהן מפחדות למצוא עצמן בשנית בתוך מערכת יחסים אלימה או שמפחדות לוותר על החופש שלהן לטובת גבר שתלטן. כך מתארות חלק מהנשים את הבחירה לא להיכנס לזוגיות חדשה :

"לא, לא רוצה. לא מרגישה צורך. הרבה שרואים אותי משכנעים אותי אבל יש לי פחד כזה. לא מאמינה כבר בגלל מה שעברתי. אם בעל שגרתי אתו 30 שנה התאכזר אלי, אז מישהו שהכרתי עכשיו?"

"אין. בינתיים אני עושה סדר בחיים שלי אז זה לא מתאים עכשיו. צריכה לארגן את עצמי."

הנשים אשר דיווחו שהן נמצאות בזוגיות חדשה סיפרו כי קשה להן להתמסר עקב קושי לסמוך על הזולת, קושי לקבל אהבה וחיבה מהאחר, קושי לתפוס עצמן כנאהבות וכן חשדנות וזהירות יתר עקב ניסיונות העבר הקשים. כך לדוגמא מתארות חלק מהנשים את התחושות שהזוגיות החדשה מעוררת בהן:

"חודשיים שיש לי בן זוג. אני עוד לא יודעת איך לבלוע את זה. הוא נורא אבהי וקשה להתעלם ממנו. הבנות שלי כ"כ פתוחות לרעיון שזה מפתיע. הוא אומר נגיד משפט ואני מחכה להמשך המשפט, לתנאי, אבל התנאי לא בא."

"אנחנו חודשיים ביחד... אני מאוד עסוקה באיך ולמה מגיע לי כל כך הרבה טוב."

הנשים שדיווחו שהן נמצאות בזוגיות חדשה נטו לתאר את בן זוגן באור חיובי. רובן סיפרו שהחלקים המשמעותיים ביותר במערכת היחסים הן הדאגה והתמיכה לה הן זוכות מבן זוגן החדש, לצד התחושה שהן יכולות להיות עצמן ולהביע את דעתן מבלי לפחד להיענש על כך. למשל:

"טוב לי שהוא מקשיב לי. הוא מחזק אותי לא שופט אותי. אנחנו 3 שנים יחד יש לנו המון דיבורים. תקשורת מעולה שבחיים לא הייתה לי."

"אני יכולה להיות "אני", יכולה להוציא את המיטב שבי."

"יש הקשבה והבנה בעיקר אני יודעת שזה אמיתי ולא זמני."

צרכים נוכחיים

כאשר משתתפות המחקר נשאלו מה הם הצרכים הנוכחיים שלהן, התשובה השכיחה ביותר הייתה סביב סוגיות של פרנסה ודיור: למצוא עבודה, למצוא עבודה שבה השכר גבוה יותר, שיפור רמת הדיור או מעבר לבית קבע ורצון לשלם חשבונות בכוחות עצמן ללא סיוע ממשלתי. כך מתארות חלק מהנשים את צרכיהן:

"דיור וכסף. לא רוצה יותר מידי."

"בית גדול יותר. שתהיה פינה לכל ילד, בית קבוע לא לגור בשכירות כל החיים."

"כסף, כסף, כסף. לגמור את התואר"

"תפקיד אחר בעבודה שגם יפרנס אותי יותר ואול לוותר על ביטוח לאומי."

חלק מהמשתתפות הביעו רצון להתקדם בעבודתן כדרך להגדיל את הכנסתן, וזאת על ידי מציאת עבודה חדשה בתחום העיסוק שלהן או פנייה ללימודים על מנת לרכוש השכלה גבוהה יותר. הנבדקות הביעו רצון ליצור חיים טובים יותר בעבור ילדיהן, וזאת על ידי מתן עזרה וליווי בלימודים, רצון שילדיהן יקבלו טיפול

נפשי על מנת להתמודד עם האירועים האלימים אליהם נחשפו, וכן רצון להתפרנס בכבוד על מנת שיוכלו לספק לילדיהן את כל צרכיהם. חלקן מתארות זאת כך:

"להביא את הילדים שלי למצב שהם יכולים להתמודד עם הקשיים של החיים. הכי יעזור לי טיפול לילדים שלי."

"שיעזרו לי עם הילדים בלימודים. רוצה שיצליחו. גם עזרה בשבילי, רוצה ללמוד."

חלק מהנשים במחקר ציינו שהיו מעוניינות לקבל טיפול נפשי על מנת להיות מסוגלות להמשיך עם חייהן ולהרגיש בטוחות וחזקות יותר.

על אף שרוב המשתתפות דיווחו כי יש להן צרכים לא ממומשים, ניכר כי אינן תופסות את העובדת הסוציאלית כגורם שיכול לסייע להן להשיג ולממש צרכים אלו. המשתתפות דיווחו על סיבות רבות שהובילו לסיום הקשר עם העובדת הסוציאלית אליה שויכו לאחר עזיבת המקלט. רובן ציינו שלתחושתן העובדת הסוציאלית לא הייתה מספיק זמינה, רגישה ויעילה. למשל, כך חלקן מתארות את חוויתן מהקשר עם העובדת הסוציאלית:

"היא לא קשובה, לא עוזרת. גם את המעט שנותנת עדיף לי להסתדר בלי."

"היא אדישה מאוד מאוד. היא אף פעם לא יודעת. אומרת שלא מגיע לי כלום. אומרת שעוזרים לאנשים במצב יותר קשה. אני חיה מהיד לפה."

הן סיפרו על שיחות שלא נענו תוך זמן סביר או בכלל וכי בקשותיהן נדחו או לא קיבלו טיפול הולם. הן תיארו קושי לתקשר עם העובדת הסוציאלית בשל תחלופה גבוהה או כי הרגישו שהעובדת הסוציאלית אינה מספיק רגישה לקושי שלהן. למשל:

"עברתי דירה ועברתי גם לשכה אז בעצם היא התחלפה. הקודמת הייתה ממש בסדר, הייתי משאירה לה הודעה והיא הייתה חוזרת אלי, אבל זו, כלום!"

"פעם הייתי מקבלת עזרה מעו"ס, עברתי דירה ומאז העו"ס לא יוצרת קשר. כשפניתי אמרה שאין ומאז אני לא בקשר איתה."

חלק מהנשים אף דיווחו כי אינן זקוקות לסיוע של הרווחה או שנאמר להן שעקב שיפור במצבן אינן זכאיות עוד לתמיכה וסיוע מהרווחה, גם אם הן הרגישו אחרת. למשל חלקן מספרות:

"הייתי בקשר קבוע עם העו"ס ובהדרכה הורית עד שאמרה לי שאני במצב טוב כשבאתי לבקש ממנה עזרה כלכלית."

”כי כבר אין צורך. עצמאית לגמרי ומרוצה מאוד. בעבר עברתי הרבה שיחות, עכשיו אני לא צריכה. עבדתי קשה כדי להגיע לזה.”

מערכות היחסים בין הילדים לאבות

רוב המשתתפות תיארו חוסר שביעות רצון בנוגע לתפקיד האב בחיי ילדיהן. הרבה אימהות דיווחו כי האב אינו מעורב כלל: הפסיק להתקשר ולבקר, ויתר על משמורת, עבר להתגורר בעיר אחרת או קיבלו צו הרחקה. חלק מהמשתתפות דיווחו כי האבות ניתקו קשר לחלוטין מכיוון שסירבו לקבל את מעורבות ופיקוח העובדת הסוציאלית. כך למשל מתארות את הקשר בין הילדים לאב:

”הילד במשמורת שלי. האבא ויתר על הסדרי הראיה. כל פעם היו ויכוחים על זה. מבחינתי זה טוב עכשיו אבל לא בטוחה אם זה טוב לבן שלי, הוא עסוק בזה כל הזמן, מטופל במסגרת הגן. הגרוש לא מוכן לשתף פעולה עם פקידת הסעד.”

”שני הילדים במשמורת שלי. שני האבות לא רואים את הילדים. שניהם לא פונים ואני מעדיפה שכך יישאר.”

”הילדים במשמורת שלי. הוא לא רוצה לראות אותם בכלל. עו”ס הזמינה אותו כמה פעמים אבל הוא מסרב בתוקף.”

הנשים אשר כן תיארו קשר בין האבות לילדים נטו לתאר קשר זה כלא יציב ולא עקבי, קשר שמנוהל על ידי האב ועל פי דרישותיו, ומרביתן תיארו קשר לא בריא, במהלכו האבות תחקרו את הילדים בנוגע לאם או דיברו עליה באופן שלילי. כך מתארת את אחת המשתתפות את המפגשים בין הילד לאביו:

”הילדים במשמורת שלי ואני נוסעת למרכז קשר בת”א פעם בשבועיים. הוא רואה את הקטן. זה אומנם חצי יום אבל אני מעדיפה כדי שלא ידע איפה אנחנו. הוא חושב שאני עדיין במקלט. כל המפגשים שלו בפיקוח מלא כי הוא ממשיך לתחקר את הילד עלי. שיישאר ככה.”

חוויות מהמקלט

הרשמים של המשתתפות על חוויותיהן מהמקלט היו מגוונות מאוד והתייחסו לכמה תחומים עיקריים. נשים רבות תיארו את ההתחלה כקשה מאוד. הן דיווחו כי התקשו להסתגל לחיים במקלט: לחוקים, לסטינג, למחסור בפרטיות ועצמאות ולחיים בקהילה. כך למשל מתארות חלק מהנשים את השהייה במקלט:

"הייתי בהלם. כשבאתי עם הילדה היא הייתה קטנה זה היה קשה מאוד. לקח לי זמן להבין את זה. כשבאתי אמרתי שאני הולכת ואז שכנעו אותי להישאר. בהמשך נהיה יותר טוב. הכללים היו בסדר, גם התורנויות. אהבתי שיש סדר למרות שזה היה קשה".

"לא קל להיות במקלט, אך מבחינת התנאים ומה שנתנו לי זה היה מאוד טוב. זה לא הבית ולא יכל להיות בית אבל בסך הכול היה בסדר גמור. החיים עם כל הנשים והילדים זה מורכב, זה לא הדבר הכי פשוט אבל לומדים לחיות עם זה. הקשר עם הצוות היה בסדר רק שלי היה קשה לקבל סמכות והוראות ממישהו אחר. הרגשתי כאילו חזרתי לפנימייה - הם קובעים לי אם מותר לי לישון צהריים, להוריד ילד לבית ילדים, לא להוריד. מצד שני, הצוות והשיחות היו ממש בסדר, יותר מדי תורנויות וחוקים אבל גם לזה אתרגל".

"...לא אהבתי את ההגבלות בשעות למשל בחזרה, אבל היום אני חושבת שזה היה מאוד נכון".

"היה לי טוב וקשה. את מבינה שאת עושה שינוי דרסטי אבל את יודעת שזה יהיה לטובתך. שהייתי נשואה היה לי קשה ולא טוב, במקלט היה קשה וטוב".

משתתפות רבות גם בהמשך חוו קושי להתמודד עם הסטינג והחוקים, ודיווחו שהוטלו עליהן יותר מידי מטלות, שלוח הזמנים היה עמוס מידי ושההתנהלות במקלט נוקשה מידי. מספר נשים אף השוו את המקלט לכלא בשל ההתנהלות הנוקשה. עם זאת, נשים אחרות תיארו שהמטלות לא היוו עול גדול מידי עבורן ושההתנהלות במקלט עזרה להן לחוש יציבות שהייתה חסרה להן בחיים לפני. מספר מועט של נשים חשו שהמקלט זה בדיוק הדבר לו היו זקוקות, שהשהייה במקלט הצילה את חייהן, ובשל כך היה להן קל להסתגל לחיים במקלט מהתחלה. כך מתארת אחת הנשים את חווייתה מהמקלט:

"במקלט היה לי מאוד כיף. כמו בית שני. פעם ראשונה שישנתי כמו בנאדם. עד היום הם עוזרים לי ולילדה. אני גרה עשר דקות משם. במקלט לא היה חסר לי כלום – הכל היה נקי וטוב, כמו בית שלי ממש. אני הסתדרתי עם כל הנשים והצוות והוא משפחה, ממש משפחה אמיתית. הייתי שם תשעה חודשים ולא רציתי לעזוב. גם העו"ד מאד עזרה לי. הייתה מאוד טובה. היא עזרה לי להתגרש ולעשות גיור. הם עשו הכול ואני לא עשיתי כלום... האם בית היא כמו אימא שלי. העו"ס היא כמו אחותי. מה אני צריכה יותר?"

בנוגע למערכות היחסים שנוצרו בתוך המקלט גם קיים מגוון ברשמים של המשתתפות. נשים רבות דיווחו כי יצרו מערכות יחסים נפלאות עם אנשי הצוות במקלט, דיווחו כי הרגישו נתמכות, חוו את הצוות כחס, דואג, עוזר ויעיל. המשתתפות דיווחו כי קיבלו מהצוות סיוע משפטי, נפשי, תעסוקתי ובתחום הדיור. כך מתארות חלק מהנשים את היחסים שנקמו עם הצוות:

"היה במקלט צוות נהדר. אני ממשפחה קווקזית ואצלנו גירושין זה ממש לא מקובל ובזכות העו"ס שם

התחלתי ללמוד ולעבוד, מאוד תמכו בי ובילדים."

משתתפות אחרות דיווחו כי הרגישו חוסר שביעות רצון מצוות המקלט, הן דיווחו כי לא חשו שקיבלו את התמיכה והסיוע לו נזקקו, לא קיבלו מענה לצרכיהן הנפשיים ובכלל לא חשו קרבה לצוות המקלט. בפרט, נשים בעלות צרכים מיוחדים, אשר הגיעו למקלט לאחר ניתוח או לידה, במצב בריאותי לא טוב, או עם מספר ילדים קטנים, דיווחו כי הצוות לא נענה לצרכיהן, לא נהג בגמישות לאור הקשיים הייחודיים להן וסירב לבצע שינויים או הקלות אשר יעזרו לתמוך בהן בתוך התקופה הכול כך קשה של חייהן. למשל אחת הנשים מספרת:

"הגעתי לשם כשהייתי בהריון והם בכלל לא התחשבו בי. במשך ההריון התאשפזתי כמה פעמים והם

כל הזמן חשבו שאני צוחקת עליהם. הם אמרו לי שאני צריכה להשיג טיטולים לבד... אפילו ברמת

האוכל, קודם הצוות ואחר כך האימהות ובסוף הילדים – לא נשאר להם כלום."

כאשר תיארו את מערכות היחסים עם הנשים האחרות במקלט, המשתתפות העלו קושי להסתגל לחיים

צפופים ואינטנסיביים כל כך לצד נשים נוספות. חלק תיארו ריבים וויכוחים בלתי פוסקים בין הנשים

במקלט:

"עם הנשים והילדים מאוד לא פשוט, לפעמים ממש משוגע."

"עם הנשים האחרות היו הרבה ריבים אבל אני, אני הייתי שקטה. התביישתי ולא התערבתי.

בעוד שאחרות תיארו קהילה נעימה ותומכת בה הנשים נעזרות ועוזרות זו לזו. מרבית הנשים דיווחו שעל

אף הקושי להסתגל ולחיות במקלט, הן יצרו קשרים וחברויות משמעותיות, ושגם היום נמצאות בקשר עם

חלק מחברותיהן למקלט.

"הייתה שם חברה שעד היום אני בקשר אתה. היו גם נשים פחות טובות אבל בסך הכל הסתדרתי עם

כולן."

מרבית המשתתפות תיארו שהמקלט הכין אותן היטב לחיים לאחר השחרור, ושבמועד השחרור הן חשו

בטוחות, עצמאיות ומוכנות להתמודד עם החיים. כך חלקן מתארות את התהליך:

"לי היה שם ממש טוב. זה נתן לי זמן לעצמי להבין מה שאני רוצה בלי שאף אחד ישתלט עלי... השנה

הזו זה מה שהייתי צריכה."

"היה טוב במקלט. הגעתי למקלט עם שני ילדים ועזרו לי. תמכו בנו. לימדו אותנו איך להתמודד. איך לזהות את עצמי. מאז שהייתי שם מאוד השתנת. לא היה פשוט עם כל כך הרבה נשים וילדים במקלט אבל באתי למטרה לעורר את עצמי אז זה חלק מהלמידה לחיים. אם עברתי את המקלט הזה אני מוכנה לחיים."

מעטות דיווחו שלא רצו לעזוב את המקלט כי חשו כל כך בטוחות ונתמכות בתוכו.

נקודה משמעותית אחרונה מתייחסת לקשר בין המשתתפות לבני הזוג המתעללים. נשים רבות דיווחו שבמהלך שהותן במקלט עודדו אותן לסיים את הקשר עם בן הזוג. האפשרות לנסות ולשקם את מערכת היחסים תוך כדי עבודה על שינוי הדינמיקה המתעללת לא הוצגה בפניהן. כך מתארת אחת הנשים את הגישה:

"למקלט יש גישה מאוד ברורה – לא לחזור לבעלים. יש שם ממש אנטי לגבי הזוגיות." מספר נשים דיווחו כי הן חזרו לבני הזוג ופנו לטיפול במטרה לשמר ולשקם את הזוגיות. חלק מנשים אלו עוד היו בקשר עם בני הזוג במהלך הריאיון ודיווחו כי לא קיימת אלימות. למשל:

"חזרנו בסוף אבל חודש וחצי הוא היה בכלא, אח"כ היה לו צו הרחקה לשנה והתהליך היה ארוך. כל אחד מאתנו היה צריך לבנות את עצמו מחדש. הוא היה בטיפול פרטני, גם אני וגם בטיפול זוגי. הוא לוקח אחריות ובגדול, אני אפילו מקנאה בו."

"חזרתי לבן הזוג, גרה אתו. עכשיו יותר טוב אין אלימות."

לסיכום, כפי שניתן לראות, ממצאי המחקר האיכותני שופכים אור נוסף על חוויתן של הנשים לאחר צאתן המקלט לקהילה, ומחזקים את ממצאיו הכמותיים בתחום היחסים, האלימות, צרכיהן וצרכי ילידיהן היום, הקשר של הילדים עם אביהם וחווית המקלט.

סיכום והמלצות

מטרתו של מחקר זה הייתה להמשיך המעקב אחר נשים יוצאות מקלטים בישראל לאחר שהייתן במקלט וחזרתן לקהילה. המעקב אחר הנשים התמקד במדדי האלימות, ההסתגלות, וחווית המקלט ע"י הנשים בראייה רטרוספקטיבית.

מגבלותיו של מחקר זה היו בראש ובראשונה בקושי לאתר את הנשים בקהילה ובהיותו כך משקף מצבה של אוכלוסייה מסוימת שאותרה. כמו כן, החשש לרצייה חברתית מול המראיינת והרצון לצייר תמונת עולם מסוימת ע"י הנשים אף הם ממגבלותיו של מחקר זה. בנוסף, כפי שניתן לראות במחקר זה לאוכלוסיית הנשים הערביות ייצוג נמוך בהשוואה לאוכלוסיות האחרות וייצוגה במקלט בפועל. הקושי לאתר אוכלוסייה ספציפית זו מעלה את הצורך לחפש אחר דרכים נוספות להגיע לנשים אלה. לצד זה, המחקר אפשר הצצה יוצאת דופן לחייהן של נשים בישראל לאורך זמן בתהליך אותן חוות נשים בניסיון להתמודד עם אלימות בקשר עם בן זוגן תוך קבלת סיוע ממסגרת המקלט ומעברן לקהילה לאחר מכן. ממצאי המחקר מדגישים ביתר שאת את החשיבות הגדולה בהמשך הרצף הטיפולי בנשים ובילדיהן בצאתם חזרה לקהילה, והמשך תגבור סל המשאבים שברשותן על מנת שתוכלנה להמשיך ולהתמודד על מעגל האלימות והשלכותיו שאינן מסתיים לחלוטין עם צאתן מהמקלט.

מראייה כוללת של צרכי הנשים כפי שעולה במחקר, בולט החסך הכלכלי, העדר האופק התעסוקתי והחסמים העומדים בדרכן בתחום זה בקרב שיעור גבוה מאוד של נשים. יש לזכור כי המעבר של האישה ממסגרת המקלט הדואג לכל צרכיה לקהילה בה עליה להתמודד לבד עם מכלול רחב של קשיים הוא מעבר חד. מתן סיוע חומרי בנקודת זמן זו לצרכי האישה וילדיה כולל צרכי הדיור יכולים לסייע בהסתגלות הדרגתית. כל זאת לצד הרחבת יכולת ההשתכרות של נשים אלה ע"י סיוע בהכשרה מקצועית, שילובן בתוכניות לימוד, הקניית מיומנויות לניהול כספן תוך ליווין באופן אישי וצמוד בתהליך זה. אמנם, בשנים האחרונות חל עיסוק נרחב בנושא התעסוקה של אוכלוסייה זו. אולם, נראה כי טרם נבנתה תוכנית מקיפה היכולה לתת מענה לאוכלוסייה זו התואמת את צרכיה הספציפיים על השונות שבתוכה. כאמור, יש לזכור כי ממצאי המחקר הינם בעלי משמעות רבה מאחר ותלות כלכלית בבן הזוג במערכת יחסים אלימה, מהווה גורם משמעותי להישארותן של נשים במערכת היחסים אלימה או לחזרתן אליה (אפשטין ומרדר, 1986; Ham-Rowbottom & Fanslow, 2005; Gondolf, 1988). ואילו עצמאות כלכלית הינו גורם המונע חזרה לזוגיות אלימה (Robinson, 2009). יתרה מכך, אבטלה ומצוקה כלכלית מהווים גורמי סיכון להגברת האלימות כלפי בת הזוג ביחסים אלימים (Rag & Silverman, 2002). לנתונים אלה אם כן, ישנה משמעות רבה באשר לטיפול בנשים שלצד המצוקה שמעוררת האלימות והמעבר לקהילה חוות מצוקה כלכלית משמעותית ואבטלה.

לצד ההיבט הכלכלי, בולטים במחקר צרכיהן הרגשיים של הנשים וילדיהן הרצף הטיפולי לו זקוקים במעבר לקהילה. ממצאים אלה בולטים הן בחלקו הכמותני והן בחלקו האיכותני של המחקר בהם עולה העדרן של מערכות התמיכה הפורמליות והלא פורמליות לחלקן של הנשים. ממצאי המחקר בולט הצורך בתמיכה רגשית של הנשים כאימהות חד הוריות, כנפגעות טראומה, וחלקן ככאלה שעדיין חיות תחת אלימות, על מנת שתוכלנה להתמודד עם קשייהן וקשיי ילדיהן במעבר חזרה לקהילה. העדר מערכות התמיכה הפורמליות והלא פורמליות לחלקן של נשים אלה ובמיוחד עובדת קיומה של קבוצת נשים המבטאת אכזבה גדולה מהעובדות הסוציאליות בשרותי הרווחה, מעלה צורך לבחון סוגיה זו ואת הגורמים לה, בין אם העומס הרב המוטל על כתפיהן של העובדות הסוציאליות אשר אינו מאפשר פניות גדולה לצרכיהן הנשים ובין אם חוסר הידע והבנה בקרב נשות המקצוע לגבי קשייהן הספציפיים של אוכלוסיית נשים זו.

סיוע רגשי לנשים אלה, יכול בין היתר לבחון את הצרכים החברתיים של נשים אלה ולבחון דרכים כיצד לשלבן בקהילה ולחזק מערכות התמיכה בחייהן באמצעות שילובן בקבוצות ובפרויקטים קהילתיים בין היתר. מתן מענה לצורך זה מקבל תוקף לאור המחקרים הרבים בספרות המצביעים על תמיכה חברתית ומתן שירותים הולמים בקהילה כמשאב חשוב מאד עבור נשים נפגעות אלימות. במחקרים רבים משתנה זה נמצא כקשור ליציאה ממעגל האלימות (Beeble, Sullivan & Adams, 2009; Bybee & Sullivan, 1977; Websdale & Johnson, 1977; Tan et al., 1995; 2005; 2007), וכשמעותי להסתגלותן של נשים אלה לקהילה לאחר יציאתן מהמקלט (Beeble et al. 2011).

לגבי הילדים, המחקר בדומה למחקרים אחרים (Holta, Buckley & Whelana, 2008) מעלה את צרכיהם הייחודיים של הילדים בהתמודדות עם מכלול של קשיים במעבר לקהילה כגון: חסכים כלכליים במשפחה, החיים במשפחה חד הורית עם אם נפגעת אלימות, מעבר לרבים מהם לקהילה חדשה, מסגרות חינוכיות חדשות, וסוגיית יחסי הוריהם ויחסיהם עם אביהם או העדרו בקרב שיעור גבוה מהם. מצבור רב של קשיים אלה מחדד את הצורך במתן התייחסות טיפולית לילדים אלה וראיית צרכיהם הייחודיים בחזרתם לקהילה, כל זאת מתוך ראייה מערכתית בעבודה משותפת עם ההורים וגורמי חינוך בקהילה בהתאם לצורך.

ולבסוף, בהתייחס לחוויית המקלט, מהמחקר עולה כי גם בראייה רטרוספקטיבית הנשים מתבוננות על המורכבות שבשהייה במקלט. מחד קיימת הכרה בולטת בקרב רוב הנשים לגבי היותה של מסגרת זו כתורמת עבורן ואת יחסיהן עם הצוות כמשמעותיים, מאידך הנשים מתארות קשיים העולים כתוצאה מיחסיהן עם הצוות והנשים במקום והשהייה במסגרת סגורה.

חוויה זו של הנשים את המקלט מחדדת גם היא את הצורך בהמשכו של התהליך שחוו במסגרת זו ברצף עם צאתן מהקהילה על מנת להמשיך ולהעצימן ולהעצים ילדיהן בניסיון לצאת ממעגל האלימות.

רשימת מקורות

- אפשטיין, מ. מרדר, ר. (1986). שלום בית: מחקר-מעקב על נשים מוכות בישראל. חיפה: ברירות.
- קריגל, ק. ופלד, ע. (2016). הנתיב המוביל מתלות לעצמאות כלכלית בקרב נשים נפגעות אלימות: רקע תאורטי, חסמים, ועקרונות פעולה. *בטחון סוציאלי*, 99, 63-93.
- שדמי, א. (2003). לקראת תפיסה אחרת של אלימות גברים נגד נשים: אחריות החברה והמדינה. *בטחון סוציאלי*, 64, 5-44.
- תע"ס 3.8 (2008). טיפול בנשים נפגעות אלימות וילדיהן השוהים במקלטים. ירושלים: משרד הרווחה.
- Albaugh, L. M., & Nauta, M. M. (2005). Career decision self-efficacy, career barriers, and college women's experiences of intimate partner violence. *Journal of Career Assessment*, 13, 288-306.
- Beeble, M. L., Bybee, D., & Sullivan, C. M. (2010). The impact of resource constraints on the psychological well-being of survivors of intimate partner violence over time. *Journal of Community Psychology*, 38, 943-959.
- Beeble, M. L., Bybee, D., Sullivan, C. M., & Adams, A. E. (2009). Main, mediating, and moderating effects of social support on the well-being of survivors of intimate partner violence across 2 years. *Journal of consulting and clinical psychology*, 77, 718-728.
- Beeble, M. L., Post, L. A., Bybee, D., & Sullivan, C. M. (2008). Factors related to willingness to help survivors of intimate partner violence. *Journal of interpersonal violence*, 23, 1713-1729.
- Beeble, M. L., Sullivan, C. M., & Bybee, D. (2011). The impact of neighborhood factors on the well-being of survivors of intimate partner violence over time. *American journal of community psychology*, 47, 287-306.
- Belknap, J., Melton, H. C., Denney, J. T., Fleury-Steiner, R. E., & Sullivan, C. M. (2009). The levels and roles of social and institutional support reported by survivors of intimate partner abuse. *Feminist Criminology*, 4, 377-402.
- Bell, M. E., Goodman, L. A., & Dutton, M. A. (2007). The dynamics of staying and leaving: Implications for battered women's emotional well-being and experiences of violence at the end of a year. *Journal of Family Violence*, 22, 413-428.
- Bornstein, R. F. (2006). The complex relationship between dependency and domestic violence: converging psychological factors and social forces. *American Psychologist*, 61, 595-607.
- Browne, A., & Bassuk, S. S. (1997). Intimate violence in the lives of homeless and poor housed women: prevalence and patterns in an ethnically diverse sample. *American Journal of Orthopsychiatry*, 67, 261.
- Bybee, D., & Sullivan, C. M. (2005). Predicting re-victimization of battered women 3 years after exiting a shelter program. *American journal of community psychology*, 36, 85-96.

- Bybee, D. I., & Sullivan, C. M. (2002). The process through which an advocacy intervention resulted in positive change for battered women over time. *American journal of community psychology, 30*, 103-132.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological bulletin, 125*, 276- 291.
- Fanslow, J. L., & Robinson, E. M. (2009). Help-seeking behaviors and reasons for help seeking reported by a representative sample of women victims of intimate partner violence in New Zealand. *Journal of Interpersonal Violence, 25*, 929–951.
- Few, A. L. (2005). The Voices of Black and White Rural Battered Women in Domestic Violence Shelters. *Family Relations, 54*, 488-500.
- Jarvis K. L., & Novaco, R. (2006). Postshelter adjustment of children from violent families. *Journal of International Violence, 21*, 1046- 1062.
- Gondolf, E. W. (1988). The effect of batterer counseling on shelter outcome. *Journal of Interpersonal Violence, 3*, 275– 289.
- Goodkind, J. R., Gillum, T. L., Bybee, D. I., & Sullivan, C. M. (2003). The impact of family and friends' reactions on the well-being of women with abusive partners. *Violence against women, 9*, 347-373.
- Gordon, J. S. (1996). Community services for abused women: A review of perceived usefulness and efficacy. *Journal of family violence, 11*, 315-329.
- Grossman, S. F., Lundy, M., George, C. C., & Crabtree-Nelson, S. (2010). Shelter and service receipt for victims of domestic violence in Illinois. *Journal of interpersonal violence. 25*, 2077- 2093.
- Guterman, N. B., Haj-Yahia, M. M., Vorhies, V., Ismayilova, L., & Leshem, B. (2010). Help-seeking and internal obstacles to receiving support in the wake of community violence exposure: The case of Arab and Jewish adolescents in Israel. *Journal of child and family studies, 19*, 687-696.
- Haj-Yahia, M. M., & Cohen, H. C. (2009). On the lived experience of battered women residing in shelters. *Journal of family violence, 24*, 95-109.
- Ham-Rowbottom, K., Gordon E., Jarvis, K. & Novaco, R. (2005). Life constraints and psychological well-Being of domestic violence shelter graduates. *Journal of Family Violence, 20*, 109-121.
- Hobfoll, S. E., & Walfisch, S. (1984). Coping with a threat to life: A longitudinal study of self-concept, social support, and psychological distress. *American journal of community psychology, 12*, 87-100.
- Holta, S., Buckley, H. & Whelana, S. (2008). The impact of exposure to domestic

violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse & Neglect*, 32, 797–810

Hutchison, I. W., & Hirschel, J. D. (1998). Abused women help-seeking strategies and police utilization. *Violence Against Women*, 4, 436-456.

Karlsson, J., Sjöström, L., & Sullivan, M. (1995). Swedish obese subjects (SOS)—an intervention study of obesity. Measuring psychosocial factors and health by means of short-form questionnaires. Results from a method study. *Journal of clinical epidemiology*, 48, 817-823.

Laffaye, C., Kennedy, C., & Stein, M. B. (2003). Post-traumatic stress disorder and health-related quality of life in female victims of intimate partner violence. *Violence and victims*, 18, 227-238.

Levendosky, A. A., & Graham-Bermann, S. A. (2001). Parenting in battered women: The effects of domestic violence on women and their children. *Journal of family violence*, 16, 171-192.

Levendosky, A. A., Huth-Bocks, A. C., Shapiro, D. L., & Semel, M. A. (2003). The impact of domestic violence on the maternal-child relationship and preschool-age children's functioning. *Journal of Family Psychology*, 17, 275.

Lewis, S. (2002). *An Investigation of help-seeking behavior in battered women*. Unpublished doctoral dissertation, West Virginia University, West Virginia.

Liang, B., Goodman, L., Tummala-Narra, P., & Weintraub, S. (2005). A theoretical framework for understanding help-seeking processes among survivors of intimate partner violence. *American journal of community psychology*, 36, 71-84.

Lyon, E., Lane, S., & Menard, A. (2008). *Meeting survivors' needs: A multi-state study of domestic violence shelter experiences*. School of Social Work, University of Connecticut.

Peled, E., & Dekel, R. (2010). Excusable deficiency: Staff perceptions of mothering at shelters for abused women. *Violence against women*, 16, 1224-1241.

Raj, A., & Silverman, J. (2002). Violence against immigrant women the roles of culture, context, and legal immigrant status on intimate partner violence. *Violence against women*, 8, 367-398.

Saunders, D. G. (1994). Child custody decisions in families experiencing women abuse. *Social Work*, 39, 51-59.

Schalock, R. L., Hoffman, K., & Keith, K. D. (1993). *Quality of life questionnaire*. International diagnostic systems publishing Corporation

Sullivan, C. M. (2003). Using the ESID model to reduce intimate male violence against women. *American Journal of Community Psychology*, 32, 295-303.

Sullivan, C. M., Basta, J., Tan, C., & Davidson, W. S. (1992). After the crisis: a needs assessment of women leaving a domestic violence shelter. *Violence and Victims*, 7, 267–75.

Sullivan, C. M., & Bybee, D. I. (1999). Reducing violence using community-based advocacy for women with abusive partners. *Journal of consulting and clinical psychology*, 67, 43.

Soskolne, V., & Manor, O. (2009). Health inequalities in Israel: Explanatory factors of socio-economic inequalities in self-rated health and limiting longstanding illness. *Health & Place*, 16, 242-251.

Suvak, M. K., Taft, C. T., Goodman, L. a., & Dutton, M. A. (2013). Dimensions of functional social support and depressive symptoms: a longitudinal investigation of women seeking help for intimate partner violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 81, 455–66.

Swanberg, J. E., Logan, T., & Macke, C. (2005). Intimate partner violence, employment, and the workplace: consequences and future directions. *Trauma, Violence & Abuse*, 6, 286–312.

Tan, C., Basta, J., Sullivan, C. M., & Davidson, W. S. (1995). The role of social support in the lives of women exiting domestic violence shelters an experimental study. *Journal of Interpersonal Violence*, 10, 437-451.

Tolman, R. M., & Wang, H. C. (2005). Domestic violence and women's employment: Fixed effects models of three waves of women's employment study data. *American Journal of Community Psychology*, 36, 147-158.

Tutty, L. M., Weaver, G., & Rothery, M. A. (1999). Residents' views of the efficacy of shelter services for assaulted women. *Violence against women*, 5, 898-925.

Wettersten, K. B., Rudolph, S. E., Faul, K., Gallagher, K., Trangsrud, H. B., Adams, K., & Terrance, C. (2004). Freedom Through Self-Sufficiency: A Qualitative Examination of the Impact of Domestic Violence on the Working Lives of Women in Shelter. *Journal of Counseling Psychology*, 51, 447-460.